ԷՋԵՐ ՀԲԸ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

ՎԱՉԷ ՂԱԶԱՐԵԱՆ
mayrenipublishing@comcast.net

Աւելի քան հարիւրամեայ ազգանուէր ծառայութեամբ հայ ժողովուրդին ներկայացող Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան պատմութիւնը դարձած է անբաժանելի մասնիկը հայ ժողովուրդի ընդհանուր պատմութեան եւ դեռ կը սպասէ իր պատմագրողներուն եւ ուսումնասիրողներուն։

Անցնող քանի մը տարիներուն որոշ աշխատանքներ կատարուեցան այդ ուղղութեամբ Հայրենիքի թէ Սփիւռքի մէջ, սակայն իրենց ծրագրումով, տարողութեամբ կամ բնոյթով անոնք մնացին մասնակի։

Կը յուսացուէր որ 1906ին Գահիրէի մէջ ծնունդ առած միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովին պատուէրով ու հոգածութեամբ կատարուած պատմագրական ճիգը, որուն արդիւնքը լոյսին տրուեցաւ «Դար Մը Պատմութիւն Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան» խորագիրը կրող երկհատորեակով,- այլապէս ալ շնորհակալ ու շնորհաւորելի աշխատանք,- ըլլար աւելի պարփակուն։ Բայց չէր։

Ցաւալի էր նաեւ լեզուական եւ խմբագրական անփութութիւնը՝ ընկողմանած զոյգ հատորներու ամբողջ տարածքին, կողքէ կողք[1]։

Կազմակերպութիւնը, ինչպէս իր առաջին ատենագրութիւնն իսկ կը նշէր յստակօրէն, կեանքի կոչուած էր «Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն» անունով[2], մինչ երկհատորեակը լոյսին բերուած է «Հայ Բարեգործական...» անունին տակ։ Իսկ Միութեան գերագոյն ղեկավար մարմինը, որուն պաշտօնական անուանումն էր առաջին օրէն «Կեդրոնական Վարչական Ժողով»[3], իբրեւ երկհատորեակին հրատարակիչ ներկայացուած է «Կեդրոնական Վարչութիւն» տարազումով։

Կողքէն սկսած այս զոյգ թերացումները կարծէք խորհրդանշական նախամուտքն են հատորը լեցնող լեզուական եւ յատուկ անուններու սխալներուն եւ ուրիշ թերիներու, որոնց ուղղումը կը կարօտի առանձին գրքոյկի մը եւ որոնք անհրաժեշտ կը դարձնեն երկհատորեակին վերահրատարակումը բծախնդիր սրբագրութենէ ետք։

Այդ թերիներու սրբագրումը հաւանաբար կատարենք այլ առիթով։ Նպատակադրուածը, հո՛ս, հրապարակումն է կարգ մը փաստաթուղթերու, յուսալով որ անոնք ծառայեն Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան պատմարժան գործունէութեան կարգ մը մոռցուած էջերու լիցեցումին եւ ուրիշ էջերու աւելի խոր ուսումնասիրութեան։

Բոլոր փաստաթուղթերուն բնագրերը կը գտնուին Կեդրոնական Վարչական Ժողովին տրամադրութեան ներքեւ[4]։

Հրատարակութեան տրուող նիւթերը կարելի է խմբել երեք դասակարգումով։ Առաջին խումբին կը պատկանին գրութիւններ, որոնք կը յուշեն թէ քսանականներուն, երբ տակաւին հայ մտաւորականներ, գրողներ, ուսուցիչներ, նահատակ գրագէտներու կողակիցներ չէին թօթափած նիւթաբարոյական հաշմիչ հետեւանքները Ցեղասպանութեան, ինչպէս նաեւ Զմիւռնիոյ, Կիլիկիոյ

եւ այլ աղիտալի իրադարձութիւններու, միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովը գնահատելի նախաձեռնութեամբ մը հիմը կը դնէր Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովի մը, որ նախատիպարը պիտի ըլլար տասնամեակներ ետք ստեղծուած Ալիք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամին։

Բազմաթիւ նամակներէն հոս ներկայացուցած ենք քանի մը հատ միայն։ Նամակներուն ամբողջութեան վրայ հակողներ անոնց մէջ պիտի գտնեն էջ առ էջ քակուող ողբերգութիւնը հայրենազրկուած մտաւորականներու եւ պիտի հաստատեն ՀԲԸՄի վարիչներուն փրկարար հոգածութիւնը։ Այդ հոգածու վերաբերումին արտայայտութեան կը հանդիպինք արդէն Զօպանեանէն հոս ներկայացուող նամակներուն մէջ։

Հետաքրքրուողները նաեւ առատ նիւթ պիտի գտնեն ուսումնասիրելու համար խնդրագրերու լեզուաոճական առանձնայատկութիւնները, բայց մանաւանդ հոգեբանական գիծերը վերապրած հայորդիներու, որոնք յստակօրէն կը զգացնեն թէ այլապէս անելանելի դրութեան մը հարկին տակ է որ կը դիմեն յատկացումի համար եւ թէ բնաւ պիտի չուզէին բեռ ըլլալ հայ ժողովուրդին ցաւերը ամոքելու սահմանուած Միութեան վրայ, երբ ան կանգնած էր գաղթական հայերու եւ վերաշինութեան կարօտ հայրենիքի բազմաթիւ ու բազմաբնոյթ կարիքները հոգալու մարտահրաւէրին դիմաց։

Փաստաթուղթերու երկրորդ խումբը կը ծառայէ վերբերելու համահայկական դիմագիծը ՀԲԸ Միութեան, որուն ռամկավար ընդհանուր տնօրէնը դաշնակցական Սիմոն Վրացեանի գլխաւորած «Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ»ուն կ՚ընծայէր նիւթական քաջալերանք՝ հայ մշակոյթի պահպանութիւնն ու զարգացումը գերիվեր նկատելով հատուածական նկատումներէ։

Վերջին, երրորդ խումբի փաստաթուղթերը կ՚առնչուին ներգաղթին, հայրենաշինութեան, Խորհրդային Հայաստան-Սփիւռք յարաբերութիւններուն եւ իրարմէ տարբեր մտայնութիւններէ, հոգեխառնութիւններէ եւ դեռ ուրիշ բաներէ մեկնարկ կատարող մօտեցումներու։ Թէեւ ներգաղթին եւ հայրենաշինութեան բաւական տեղ յատկացուած է վերը նշուած երկհատորեակին մէջ, իսկ Է. Մելքոնեան մեր 4րդ ծանօթագրութեան մէջ յիշատակեալ հատորով տուած է հատուածներ այդ նամակներէն (էջ 221-222), հոս ներկայացուող փաստաթուղթերը կրնան լրացուցիչ լուսաբանութիւններու դերակատարը դառնալ։

Փաստաթուղթերու լեզուն նախընտրած ենք վերարտադրել ամենայն հարազատութեամբ, որպէսզի լեզուաբանական թեքումով ուսումնասիրողները անոնց մէջ գտնեն հեղինակներուն լեզուամտածողական հարազատ պատկերը, ինչպէս նաեւ իրենց տուեալ ժամանակահատուածին բնորոշ լեզուամշակութային շերտեր, որոնց մէջ իրենց դերը ունին հայրենաբնակներու համար Հայաստանի խորհրդայնացումը, իսկ հայրենազրկեալներու համար՝ համապատասխան երկիրներու տեղական պայմանները։

Ա.

Յարգելի պարոն Քարտուղար[5],

Ստացած եմ Ձեր 2 թուակիր նամակը եւ ներփակ 400 ֆրանքի մանտաթոսքը[6] ուղղուած անուան եւ յանձնելի Տիկին Եարճանեանի[7] Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնախումբի կողմէ, եւ ներկայ նամակաւս կը հաստատեմ Տիկին Եարճանեանի 400 ֆր. յանձնած ըլլալս որու կողմանէ անհունապէս շնորհակալ եմ Ձեր Միութեան:

Յարգանքներով՝

[Լ.] Համբարձումեան[8]

Poisy
6-7-25

Բ.

25 Յունվար 1926
Պիւքարէսթ

Edouard Colangian
5, Strada Rumeoara 9
(Roumanie) Bucharest

Ազնուաշուք Տ. Լեւոն Բաշալեան
Փարիզ

Մեծանուն բարեկամ,

Անցեալ տարի, ի դիմաց Հ.Մ.Օ.[9] պատ. Յանձնաժողովին, ձեր 2 Ապրիլ 1925 թուակիր նամակով, տարեկան օժանդակութիւն մը հասցէիս ղրկելու առթիւ, կը գրէիք ինձ հետեւեալ տողերը. «Պարտք կը համարինք յայտնել թէ մինչեւ տարւոյն վերջը (1925ի) կարելի պիտի չըլլայ մեզ նոր օգնութիւն մը ընել ձեզի:», ատով անշուշտ վերապահելով ինձ 1926 ներկայ տարուան առթիւ տարեկան անհրաժեշտ օգնութիւն մը:

Ուրախ եմ յայտարարելով թէ առողջական խանգարուած վիճակս, մարմնոյս վրայ կատարուած վիրաբուժական երկրորդ գործողութենէ մը ի վեր, զգալապէս բարւոքած է, շնորհիւ ինձ համար շա՛տ թանկ արժող մասնագիտական ելեքտրաբուժական խնամքներու (rayon X ultraviolet եւ radium)[10] զորս դեռ մէկ քանի ամիս շարունակել տալու ստիպողական հարկին մէջն եմ, բոլորովին ապահով ըլլալու համար sarcom-իս[11] անհետացմանը կամ անհետեւանք մնալուն մասին եւ իբր cellulaire եւ localisé[12] զայն բոլորովին չեզոքացած եւ անվնաս դիրքի մէջ դնելու համար: Այս առթիւ, այսօ՛ր իսկ մեծայարգ Տիար Տ. Կամսարականի[13] ուղարկած նամակիս մէջ ներփակած եմ իմ մասնագէտ բժիշկիս Տոքթ. Սէվէռիանուի՝ ինձ յատկացուած carnet de traitementu[14], որ երեք ամիս առաջ օրինական ընդհատումէ մը վերջ՝ պէտք էր ցայսօր արդէն իսկ կրկնուած ըլլար. բայց երկրորդ եւ վերջին սոյն անհրաժեշտ դարմանումը շատ թանկ արժելով ինձ համար՝ ստիպուած եղայ յապաղեցնել՝ հակառակ կամքիս:

Հ.Մ.Օ. պատ. Յանձնաժողովը արդարեւ իր տարեկան համեստ օգնութեամբ դարձեա՛լ ճշմարիտ մօր մը պաշտելի ձեռքը կարկառած պիտի ըլլայ ինձ, վերջին անգամ մըն ալ, թեթեւցնելու համար մասնագիտական անհրա-

ժեշտ խնամքներէ առքուած իմ ծախքերուս ծանր բեռը: Երեք զաւակաց հայր ըլլալով, իրե՛նց ապագային սիրոյն, ստիպուած եմ իմ առողջութիւնս իրե՛նց իսկ առողջութիւնը նկատել: Կը յուսամ թէ, նկատի առնելով իմ ծանր եւ պատասխանատու պարագաս, Հայութեան մեծագոյն պարծանքն եղող անաչառ եւ անբասիր եւ ճշմարտապէս մե՛ծ Բարեգործականին այս տարուան գրական ֆօնտէն՝ անցեալ տարուընէ աւելի լուրջ օգնութիւն մը պիտի տրամադրուի ինձ, եւ ասիկա վերջին անգամ ըլլալով, քանի որ, վերջնական ապաքինման մը ճամբուն վրայ, մօտիկ ապագայիս մասին մեծ ակնկալութիւններ ունիմ:

Իմ անկեղծ մեծայարգ բարեկամներս՝ Տիարք Ա. Չօպանեան[15], Վ. Մալէզեան[16] եւ Ա. Ճապուռով[17] եւ ուրիշներ, վերջին լուրջ օգնութեան մը մասին՝ կը բաժնեն իմ հաստատ յոյսս եւ ձայնակից են ինձ՝ զգածուած սրտով:

Ներփակ՝ պիտի գտնէք Թէոդիկի[18] այս տարուան *Ամենուն Տարեցոյց[ը]*-ին[19] 334 էջին մէջ արտատպուած «Բանուորական Առաւօտը» խորագրով քերթուածս զոր բարի կ՚ըլլաք յանձնելու մեծայարգ Տիար Ս. Բիրումեանի[20], rue de Grenelle, 79, յղելու համար զայն Երեւան, Կամսարական Մրցանակի Ժիւռիին: Շա՛տ հպարտ պիտի զգամ ինքզինքս եւ ուրախ պիտի ըլլամ եթէ ձեր անձնական եւ թանկագին կարծիքն ունենամ սոյն գրութեանս մասին. միակ անպատեհութիւնը, երեւոյթապէս, սա՛ է որ թրքահայ լեզուով գրուած է, եւ ես անշուշտ չպիտի ուզէի բնաւ կեղծել ծննդավայրիս չպատկանող լեզու մը:[21] Եթէ անպատեհութիւն կը տեսնուի պ. Ս. Բիրումեանի յանձնուելուն մէջ, չէ՞ կարելի որ դուք յանձն առնէիք հոգը՝ գրութիւնս *ուղղակի* Երեւան ուղարկելու առ որ անկ է: Շնորհապարտ պիտի մնամ ձեզ:

Նոյնպէս պիտի խնդրէի ձեր սիրելութենէն որ հաճէիք մղում տալ ամենապատիւ Զաւէն Սրբ.ի[22] հաւանութեան, ըստ որում, ուսուցիչ Տօք. Լ. Թաշճեանի[23] եւ Թէոդիկի թախանձանաց եւ անկեղծ փափաքին վրայ՝ խոստացած է զիս նաեւ՝ իբրեւ մասնագէտ ֆրանսերէնի՝ ուսուցչական պաշտօնի կոչել Նիկոսիայի Մելքոնեան երկսեռ Որբանոցին[24] յարկին տակ, բայց որ դեռ պաշտօնական հրաւէր մը չէ յղած ինձ՝ որքերուն ժամանումէն իսկ առաջ:

Կը ներէք որ նամակս բաւականէն աւելի երկարեցաւ ինձ համար ստիպողական մէկէ աւելի խնդրանքներով:

Սպասելով անձկագին ձեր լաւագոյն լուրերուն, հաճեցէք ընդունիլ, մեծանուն բարեկամ, իմ խորին յարգանաց եւ երախտագիտական անհուն զգացմանցս հաւաստիքը:

Ձերդ անձնուէր՝

Եդ. Գալանճեան[25]

Գ.

Փարիզ, 4 Մարտ 1927

Վսեմ Տիար Գաբրիէլ Նորատունկեան[26]
Փոխ-Նախագահ Հ.Բ.Ը. Միութեան
Փարիզ

Տէր Նախագահ,

Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովը, շնորհիւ Բարեգործական Միութեան վեհանձն առատաձեռնութեան, 1926ին եւս կրցաւ իր

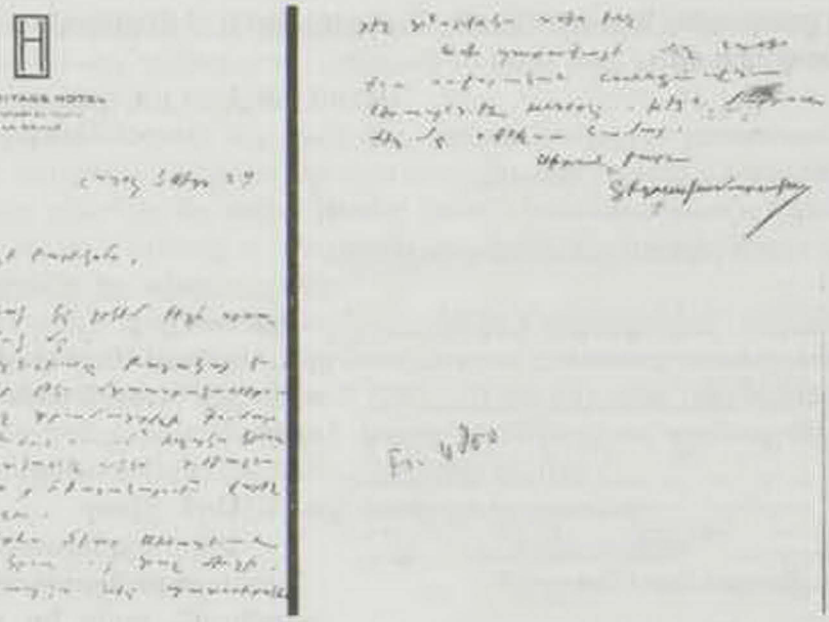

եղբայրական օժանդակութիւնը ընծեռել կարեւոր թուով մը հայ մտաւորականներու, որոնք, առանց այդ օգնութեան, անտանելի եւ նոյն իսկ եղերական կացութեան մը մէջ պիտի գտնուէին:

Նպաստէն օգտուողներուն մէջ կը գտնուին այնպիսի անուններ որոնք մաս կը կազմեն ազգային ժառանգութեան. այսպէս նպաստներ ստացած են այրի Տիկին Մամուրեան[27], եւ Պէշիկթաշլեանի[28] ազգական համանուն երիտասարդ բանաստեղծը[29], դարմանուելու համար, ինչպէս եւ ծանօթ բանաստէր Մարկոս Աղաբէգեանցի[30] որդին: Յանձնաժողովս օգնութեան հասած է նահատակուած մտաւորականներու այրիներուն եւ զաւակներուն, եւ կարգ մը հին ուսուցիչներու որոնք ազգային ծառայութեանց ամբողջ անցեալ մը ունին իրենց ետեւ:

Մեր հաստատ համոզումն է որ մեր Յանձնաժողովը իրական պէտքի մը կը համապատասխանէ, հետեւաբար կը խնդրենք որ Բարեգործական Միութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը բարեհաճի շարունակել իր այնքան ազնուօրէն սկսած գործը եւ այս տարի ալ գումար մը թուէարկէ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովիս համար:

Մնամք անկեղծ յարգանօք

Ընդհանուր Քարտուղար — Նախագահ
Լ. Բաշալեան — Տիգրան Կամսարական

Դ.

18 Մարտ 1927

Տիկին Գոհար Մելքոն Կիւրճեան[31]
Կ. Պոլիս

Յարգելի Տիկին,

Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովս նկատի առնելով ձեր դժնդակ կացութիւնը եւ փափաքելով օգնութեան հասնիլ ձեզ, որոշեց ձեզ յատկացնել միանուագ հինգ հարիւր (500) ֆրանք, զոր կը ստանաք ներփակ

չէքով քաղաքիդ Գրէտի Լիոնէ Պանքին վրայ: Խնդրելով որ առ այդ ստացագիր մը ղրկէք մեզ,

Մնամ անկեղծ յարգանօք

ՀՄՕՅ-ի ընդհ. քարտուղար

Ե.

1928 Յունր. 8

Կ. Պոլիս

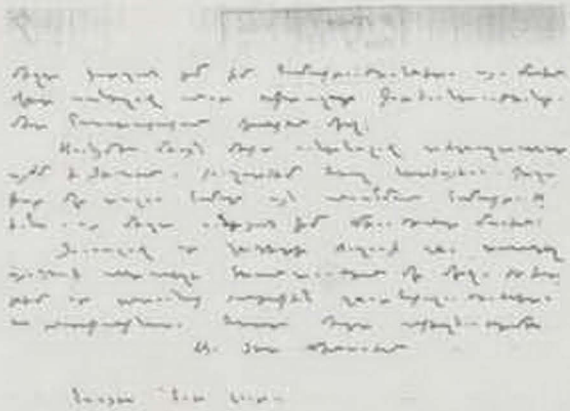

Ազնուաշուք

Տ. Վահան Մալէզեան

Տնօրէն Հայ Բարեգործական Միութեան

Ազն. Տիար

Ձեր ազնուութեանը դիմում մը կատարելու հարկադրանքին տակ կը գտնուիմ, զորս կը յուսամ որ պիտի հաճիք գոհացում տալ, նիւթական շատ անձուկ պայմաններս նկատի ունենալով:

Ազն. Տէր, կարդալով Բարեգործական Միութեան այն յայտարարութիւնը, որով որոշած է կարգ մը կարօտ մտաւորականներու անհրաժեշտ օժանդակութիւնը ընել, ներկայիս կը փութամ խնդրել Ձեզմէ, որ հաճիք զիս եւս նկատի ունենալ, երկար ատենէ ի վեր արդէն հիւանդ ըլլալով, եւ ներկայիս նոր գործողութեան մը պէտքը ունենալով մասնագէտ բժիշկի մը կողմէ:

Ազն. Տիար, չեմ կարծեր որ մերժումի մը հանդիպի իմ այս խնդրանքս պատ. Միութեանդ առջեւ, քանի որ զանազան առիթներու մէջ միշտ պարզած եմ իմ համակրութիւններս այս մասին, վեր առնելով անոր օգտաշատ գործունէութիւնը, մեր հասարակական կեանքին մէջ:

Ասոնցմէ միայն մէկը ունենալով [անընթեռնելի] այժմ ի ձեռին, կուղարկեմ Ձեզ ներկայիս, գաղափար մը տալու համար այն անսահման համակրութիւնս, որ միշտ ունեցած եմ Միութեանդ մասին:

Յուսալով որ չըպիտի ուզուի զիս տառապիլ այսպիսի անտանելի հիւանդութեան մը մէջ, կը խնդրեմ որ ընդունիք թանկագին շնորհակալութիւններս եւ յարգանքներս Ձերդ միշտ անկեղծութեամբ

Ա. Տէր Մինասեան[32]

Հասցէ «Նոր Լուր»[33]

Զ.

Փարիզ, 28 Փետրվար 1928

Վսեմ Գաբրիէլ Էֆ. Նորատունկեան

Փոխ-Նախագահ Հ.Բ.Ը. Միութեան

Բարիզ

Վսեմաշուք Տէր,

Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովը, շնորհիւ Բարեգործական Միութեան վեհանձն առատաձեռնութեան, 1927ին կրցաւ իր եղ-

բայրական օժանդակութիւնը ընձեռել կարեւոր թուով մը հայ մտաւորականներու, որոնք, առանց այդ օգնութեան, դժնդակ եւ նոյն իսկ եղերական կացութեան մը մէջ պիտի մնային:

Նպաստէն օգտուողներուն մէջ կան մեր նահատակուած մտաւորականներու այրիներ եւ որդիներ, եւ կարգ մը հին ուսուցիչներ որոնք ազգային ծառայութեան ամբողջ անցեալ մը ունին իրենց ետեւ: Յանձնաժողովս միանգամայն իր աջակցութիւնը ընձեռեց Կ. Պոլսոյ կարգ մը հայ ուսուցիչներու որոնց կացութիւնը հետզհետէ կը դժուարանայ:[34]

Մեր երեք տարուան փորձառութեամբ համոզում գոյացուցած ենք թէ այս Յանձնաժողովը իրական պէտքի մը կը համապատասխանէ, հետեւաբար կը խնդրենք որ Բարեգործական Միութեան Կեդր. Վարչութիւնդ բարեհաճի շարունակել իր այնքան ազնուօրէն սկսած գործը եւ 1928ին ալ գումար մը քուէարկէ Մտաւորականներու Օգն. Յանձնաժողովիս համար:

Մնամք անկեղծ յարգանօք

Ատենադպիր[35] Ատենապետ[36]
Լ. Բաշալեան Տիգրան Կամսարական

Է.

Գերազնիւ
Տիար Վ. Մալէզեան
Տնօրէն Հայ Բարեգործականի
Բարիզ

Համաճարակին ենթարկուած՝ անկողնոյ կը ծառայեմ, վիճակս տագնապալի ըլլալով, գոնէ կը յուսամ անողոք հիւանդութեան դիմադրել: Քիչ ատենէն արդէն ֆիզիքականս կորսնցնելով, բախտին ձգուած եմ:

Առ այժմ, Հայ Բարեգործականին գթութեան կ'ապաւինիմ: Մտաւորականներու հանդէպ ձեր օգնութիւնը չէր զլանար, գտնուելով դուք անոր գլուխը:

Խիստ բացառիկ տագնապ մըն է որ եկաւ Աթէնքի համաճարակէն: Հիւծեալ եւ անօգնական՝ ձեր գերազնուութեան գրել առաջադրեցի:

Հայ Բարեգործական Միութեանը մօտ, անշուշտ արձագանգ պիտի գտնէ հայ մտաւորականի մը դիմումը, առաջին անգամ ըլլալով:

Յուսալով եւ սպասելով ձեր օգնութեան

Մնամ ակնդէտ
Լեւոն Էսաճանեան[37]

928-9-8
Քօքինիա
Հասցէ՝ L. Essajanian
c/o Pharmacie Socrate
Kokinia-Pirée
(Grèce)

Ը.

17 Սեպտ. 1928

Մեծայարգ Տ. Լ. Էսաճանեան
Քօքինիա-Բիրէա

Յարգելի Տիար,

Ստացայ ձեր 9 ամսաթիւ նամակը, որուն պարունակութիւնը ինծի անկեղծ ցաւ պատճառեց, քանի որ թէ ֆիզիքապէս եւ թէ տնտեսապէս կը տառապիք:

Միութեանս մտաւորականներու հիմնադրամը իր նուազագոյն սակին զեղչուեցաւ այս տարի, եւ գրեթէ սպառած ըլլալուն հազիւ 600 ֆրանքի գումար մը կրնամ փութացնել ձեզի ներփակ չէքով: Կը յուսամ թէ այս փոքրիկ օգնութիւնը կ'ամոքէ ձեր վիճակը՝ իբրեւ համակրանքի արտայայտութիւն մը:

Անկեղծ յարգանքով

Վ. Մալէզեան

Թ.

Գերազնիւ
Տիար Վ. Մալէզեան
Վարիչ-Պատուիրակ Հայ Բարեգործականի
Բարիզ

17 Սեպտմ. 1928 թուակիր եւ Ձեր ստորագրութեամբ Հայ Բարեգ. Ընդհ. Միութեան պաշտօնագիրը եւ ներփակ 600 (վեց հարիւր) ֆրանքի չէքը ստացած եմ, իբր անմիջական օգնութիւն:

Հակառակ Միութեանդ մտաւորականներու հիմնադրամը իր նուազագոյն սակին զեղջուած եւ սպառած ըլլալուն՝ Ձեր փութկոտ եւ համակրանքի վերաբերումը գոհունակութիւն առթած է տագնապեալիս համար:

Այս առթիւ, Հայ Բարեգործական Միութեան եւ Ձեզ խորին շնորհակալիք:

Անկեղծ յարգանքով
Լեւոն Էսաճանեան

1928-10-5
Քօքինիա (Բիրէա)
(Յունաստան)

Ժ.

27 Յունիս 1928

Մեծայարգ Տ. Բ. Զարդարեան[38]
Նիս

Յարգելի Տիար,

Միութեանս Բրոբականտի Յանձնաժողովի[39] մեր պաշտօնակից Տ. Զօպանեանէ իմացանք որ հիւանդութեան պատճառաւ անձուկ դրութեան մէջ կը գտնուիք, եւ ի յարգանս ձեր ողբացեալ հօր[40] յիշատակին պարտք սեպեցինք Մտաւորականներու հիմնադրամէն փոքր օգնութիւն մը ընծեռել ձեզի:

Ներփակ ձեզի ուղարկելով 700 ֆրանքի գումար մը, շուտափոյթ ապաքինում կը մաղթենք ձեզի:

Անկեղծ յարգանքով
Վարիչ-Պատուիրակ եւ Ընդհ. Տնօրէն
Վ. Մալէզեան

ԺԱ.

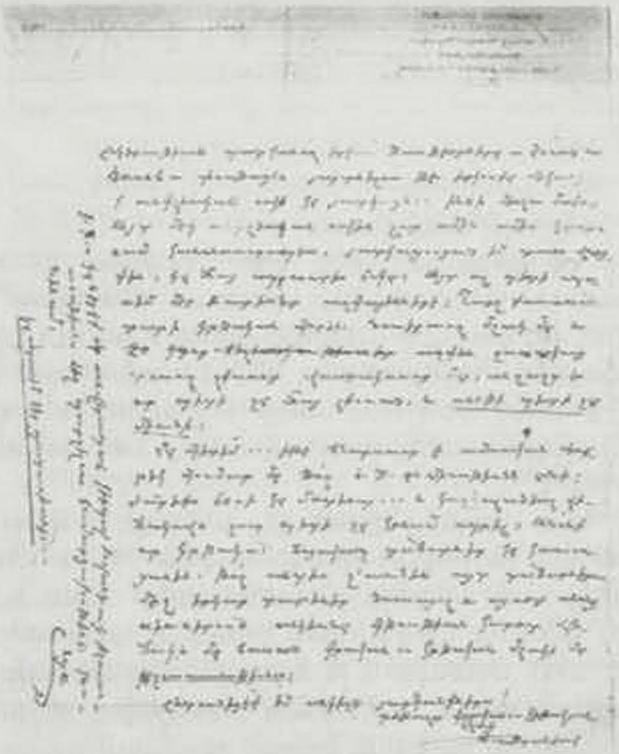

12 Յունիս 1929

Յարգամեծար
Տիար Վահան Մալէզեան
Տնօրէն Հ.Բ.Ը. Միութեան
ՓԱՐԻԶ

Մեծանուն Տէր,

Երէկ տեղւոյս պետական հիւանդանոցէն վերադարձիս՝ պատիւն ունեցայ ստանալու Ձեր գրութիւնն ու ներփակեալ (500) հինգ հարիւր ֆրանսական ֆրանքի չէք մը: Անշուշտ է որ այս օգնութեան համար կը պակսի ինձի երախտագիտական բառ մը, որովհետեւ այնպիսի՛ ժամանակի մը կը հասնի զոր չեմ կրնար բացատրել:

Գիտե՞մ, շատ լաւ կը մտաբերեմ թէ Հ.Բ.Ը. Միութեան այս բացառիկ օգնութիւնը, որ կ՚ըլլայ ինձի մեծ զոհողութիւն մըն է եւ թէ չափազանց ծանր ու դառն է ինձի համար այդ զոհողութենէն նպաստաւորուիլ... բայց ի՛նչ ընեմ որ այսօր զրկուած եմ աշխատելու կարողութենէ, գրեթէ կազմալուծուած վիճակի մը ենթարկուած եմ եւ օրապահիկ մը չ՚ունիմ: Չեմ մոռնար յիշելու թէ իմ այս աղիողորմ վիճակս տեսնելով՝ տեղւոյս Աւետարանչական Ընկերութեան Վերապատուելի Բասքէօրը՝ Իուհաննէս Էիման՝ գրեց Ֆրանքֆօրդի «Բարեսիրաց Ընկերութեան» եւ անկից 12,000 Լէվայի օգնութիւն մը հասցուց ինձի եւ ես այդ գումարով մօտ վեց ամիս ապրեցայ: Նոյնպէս՝ չեմ մոռնար յիշատակելու թէ այդ Ընկերութեան պատկանող երկու Բասքէօրները – Serus եւ Bauch – փութացին յայտնելու թէ երկուքը մէկանց 1 անգլիական ոսկի կը յատկացնեն ինձի մինչեւ մահս: Այդ մէկ անգլիական ոսկին զոր ամէն ամիս կը ստանամ կանոնաւորապէս, յատկացուցած եմ տանս վարձքին: Կը մնայ ապրուստիս հոգը: Այդ ալ պիտի սպասեմ մեր բարեսէր ազգայիններէ: Շուրջ քառասուն տարի կրթական գործին նուիրուող մշակ մը եւ 20 կտոր հեղինակութիւններ ազգին զաւակաց տուող չքաւոր վաստակաւոր մը, անշուշտ է որ պիտի չը մնայ լքուած, եւ *անօթի պիտի չը մեռնի:*

Չը գիտե՞մ... եթէ հնարաւոր է ամսական փոքրիկ գումար մը թո՛ղ Հ.Բ.Ը. Միութիւնն ընէ: Տարիքս 60-ի կը մօտենայ... եւ կազմալուծեալ վիճակովս շատ պիտի չը կրնամ ապրիլ: Անո՛նք որ կրթական հոյակապ տաճարներ կը կա-

ռուցանեն, թո՛ղ անտես չ՚առնեն այդ տաճարներու մէջ երկար տարիներ ծառայող եւ այսօր անոնց սիւներուն անկիւնը գթութեան կարօտ վիճակի մը հասած գրական ու կրթական մշակի մը թշուառութիւնը:

Ընդունեցէ՛ք իմ անկեղծ յարգանքներս!

Դժբաղդ գրական ու կրթական
մշակ

Ա. Շիտանեան[41]

Յ.Գ.- Կը ներէք որ անվերապահ կերպով բովանդակ թշուառութիւնս Ձեզ պարզելու համարձակութիւնը կունենամ:

Կը սպասեմ Ձեր պատասխանին:- Նոյն[42]

ԺԲ.

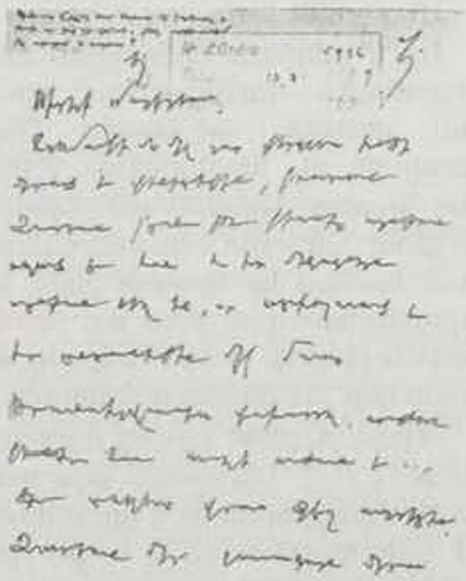

Սիրելի Մալէզեան,

Նամակի մը մէջ զոր վերջերս ինձի գրած է Վենետիկէն, Կոստան Զարեան[43] կ՚ըսէ թէ կեանքը այնքան սղած է հոն եւ իր միջոցներն այնքան նեղ են, որ ստիպուած է իր ընտանիքին մէկ մասը Թրանսիլվանիա փոխադրել, որովհետեւ կեանքը հոն աւելի աժան է[44]...

Այդ տողերը վրաս գէշ ազդեցին. Զարեան մեր լաւագոյն գրագէտներէն մէկն է այս բոպէիս, եւ կարելի չէ անտարբեր մնալ իր այս դժուար կացութեան հանդէպ. թէպետեւ ինք ոեւէ օգնութիւն չէ ուզած եւ իր վիճակը բացատրած է *Անահիտի*[45] երկրորդ թիւին յօդուած մը հասցնել կրցած չըլլալուն պատճառը ցոյց տալու համար, բայց կարծեմ թէ լաւ կ՚ըլլայ որ «Մտաւորականներու Ֆօնտ»էն գումար մը ղրկել հաճիս իրեն: Ինչ ալ ըլլայ գումարը, Բարեգործականի կողմէ այսպիսի ժեսթ մը,- իր գրական ընկերներուն կողմէ նախաձեռնուած,- սփոփանք մը կ՚ըլլայ իրեն, թեթեւացում մը իր հոգեկան անձկութեան:

Իր հասցէն է.
Mr. Constant Zarian
Via Sentari 9 a.
Lido
(Italie) Venise

Սիրալիր բարեւներով
քոյդ
Ա. Չօպանեան

Փարիզ, 9 Օգոստ. 1929[46]

ԺԳ.

Hotel du Parc, Stella Plage

18 Օգոստ. 1929

Սիրելի Մալէզեան,

Նամակդ ստացայ: Այս իրիկուն Փարիզ մեկնող բարեկամի մը ձեռքով կը ղրկեմ պատասխանս, յուսալով որ ձեռքդ կը հասնի մեկնելէդ առաջ:

Նամակս քեզ գոհ ձգեր է, բայց քուկինդ զիս գոհ չձգեց:

Զարեանին շատ սրտաշարժ պարագան երբ բացատրեցի քեզի եւ առաջարկեցի որ բացառութիւն մը ընենք եւ գումար մը ղրկենք գէթ իբր համակրութեան ժէսթ, բոլորովին համաձայն եղար, միայն ղրկուելիք գումարին չափին համար որոշումդ վերապահեցիր, տեսնելու թէ ինչ մնացած է Ֆօնտէն:

Ատոր վրայ, պատասխանելով Զարեանի նամակին, գրեցի որ Վ. Մալէզեան, ինձմէ իմանալով Զարեանի դժուարին կացութիւնը, Մտաւորականներու Ֆօնտի գումարիկ մը պիտի ղրկէ. հիմայ թէ չստանայ, ես *թէփազէ*[47] կ'ըլլամ: Եթէ վարանում ցոյց տուած ըլլայիր խօսած միջոցիս, բնականաբար ոչինչ կը գրէի Զարեանին:

Իր դիմում ըրած չըլլալը փաստ չէ – ոչ Չերազը[48], ոչ Շիրվանզադէն[49], ոչ տիկին Եսայեանը[50] դիմում ըրին. մենք ընդ առաջ գացինք իրենց պէտքերուն. Զարեանը մեր առաջնակարգ բանաստեղծներէն եւ գրագէտներէն մին է. դիմում չեն ըներ այդպիսի մարդիկ, եւ դիմում ընել չկրցողներուն համար է գլխաւորապէս որ այս ֆօնտը հաստատուեցաւ: Եկուր, եղբայր, գոնէ 5-600 ֆրանք մը ղրկէ եւ Պէրպէրեանին[51] յանձնարարէ որ նամակով մը ղրկէ [անընթեռնելի] այս պատասխանատու եւ փափուկ առաքելութեան միջոցին: Ապա թէ ոչ ես գրպանէս պիտի ղրկեմ 500 ֆրանք, որովհետեւ չեմ կրնար հոս հանգիստ ընել գիտնալով որ մեր ամէնէն թանկագին պաշտօնակիցներէն մին դժուար կացութեան մէջ է եւ բան մը չենք ըրած իրեն համար: Prècident[52] ալ չըլլար Բարեգործիդ տրցակէն, քանի որ դուրսը մարդ չիմանար: Յուսալով որ զիս յուսախաբ չես ըներ, սիրով կը բարեւեմ քեզ:

Քոյդ Ա. Չօպանեան[53]

ԺԴ.

Սիրելի Պ. Պէրպէրեան

Չէքը ղրկած էի Պ. Զարեանին: Ներփակ կը ղրկեմ ձեզի ստացագիրը զոր ստորագրելով դարձուցած է ինձի:

Ես Փարիզ պիտի դառնամ Սեպտ. 9ին, Երկուշաբթի:

Երեքշաբթի կուգամ Բարեգործականի գրասենեակը:

Սիրով ձերդ

Ա. Չօպանեան

Սթելլա Փլաժ, 1 Սեպտ. 1929

ԺԵ.

Գահիրէ – 18 Օգոստոս 1929

Մեծայարգ

Տիար Տիգրան Պէյ Կամսարական

Ատենապետ «Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնախումբ»ին

ի Բարիզ

Մեծայարգ Տիա՛ր,

Ստորագրեալս, Արամ Մասեհեան, բնիկ պոլսեցի վկայեալ ուսուցիչ Կ. Պոլսոյ Կեդր. Վարչութեան Ուսումնական Խորհուրդէն՝ թուրք բռնակալ ռէժիմի հալածանաց եւ ցկեանս աքսորի տառապանքներու ենթարկուելէ յետոյ՝ թուրք սահմանադրութեան հռչակմամբ[54] Եգիպտոս ապաստանած եմ:

Քսան տարիներէ ի վեր Գահիրէ համազգիներուս քով ասպնջականութիւն վայելած լինելով, 12 տարիներ եւս շարունակաբար Թաշճեան քոյրերու վարժարանին[55] մէջ քրտնաջան աշխատած եմ իբր ուսուցիչ լեզուաց ջանալով իմովսանն օգտակար հանդիսանալ մանկտոյն:

Վերջին Ապրիլ ամսոյ 23ին երբ վարժարանէն տուն կը վերադառնայի, ճակատագրական դժբաղդութեամբ մը քանի մը ժամերու մէջ տեսողութիւնս եւ ապա առողջութիւնս եւս խանգարուեցաւ, որով հարկադրուեցայ այդ թուականէն սկսեալ դադրիլ աշխատանքէ:

Այս դժբաղդութիւնս բարւոքելու համար դիմեցի տեղւոյս Հայ. Բարեգ. Ընդհ. Միութեան որպէսզի ինձ տեւական հասոյթ մը տրամադրէին. ցաւ ի սիրտ կը յայտնուին ինձ ըսելով որ նման պարագաներ մեզ չեն պատկանիր եւ կստիպեն ինձ ուղղակի դիմել Հայ Մտաւորականներու օգնութեան յանձնախումբի վարչութեան ի Բարիզ:

Ուստի կը խնդրուի Ձեր բարեսիրտ զգացումներէն, Տիար Ատենապե՛տ, որ լրջօրէն նկատի առնէք այս խնդրագիրս եւ վայրկեան առաջ փութաք պէտք եղած օգնութիւնները ինձ յատկացնել:

Անձկանօք սպասելով Ձեր խղճամիտ յանձնախումբէն գրութեանս գործադրութեանը զոր կը յուսամ անպայման պիտի կարենայ փրկել տեսողութիւնս եւ կեանքս միանգամայն:

Մնամ ձերդ երախտապարտ
Արամ Մասեհեան[56]

Յ.Գ.- Ներփակ պիտի գտնէք երկու նամակներ Հայ. Բարեգ. Ընդհ. Միութեան կողմէ դրկուած իմ հասցէիս:
Թիւ 35011/268 – 17 Յուլիս 1929
Թիւ 35002/289 – 30 Յուլիս 1929
Հասցէս է՝
Aram Massehian
chez Mr. Ardache Papazian
No 3 Rue Ibn Idris, 3
Daher
(Egypte) Le Caire

ԺԶ.

Hermitage Hotel
Esplanade du Casino
La Baule

Լապոլ 3 Սեպտ 29

Սիրելի Բարեկամս [Պէրպէրեան],

Ներփակ կը դրկեմ քեզի սրտաճմլիկ նամակ մը[57]:

Մալէզեանը բացակայ է. չեմ գիտեր թէ մտաւորականներու համար ինչ տրամադրելի գումար ունինք, եւ եթէ ունինք՝ ինչպէս կրնանք մաս մը յատկացնել անկէ դժբաղդ խնդրարկուին, ի բացակայութեան վարիչ պատուիրակին:

Թերեւս Տիար Սինապեան[58] եղանակ մը կրնայ ցոյց տալ մեզի, եւ կամ պարզապէս ինքը պատուիրակին տեղ տնօրինէ ամէն ինչ:

Ամէն պարագայի մէջ հաճիս քու սովորական energienվդ[59] հետապնդել խնդիրը, խեղճ մարդուն քիչ մը օգնելու համար:

Սիրով քոյդ

Տիգրան Կամսարական

ԺԷ.

ՆԱՀԱՏԱԿ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ ՓԱՐԻԶ 1929

ՀԱՍՑԷ

M. BARSAMIAN 121, Rue Marcadet, Paris (18°)

Փարիզ, 1 Հոկտեմբեր 1934

Ազնուամեծար

Տիար Վ. Մալէզեան

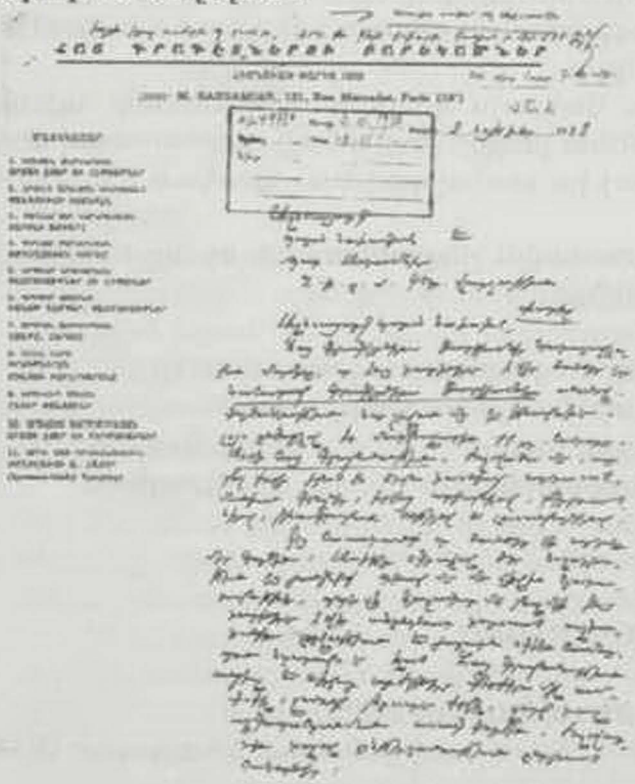

Վարիչ-Պատուիրակ Հ.Բ.Ը.Մ.

Ասա

Ազնուամեծար Տեարք,

1929-ին էր, որ հիմը դրուեցաւ *Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ* հրատարակչական ընկերակցութեան, նպատակ ունենալով, «հաւաքել ու հրատարակութեան տալ արեւմտահայ նահատակ կամ մեռած գրողներու երկերը, կցելով անոնց Գրողին կեանքին ու գործին շուրջ ուսումնասիրութիւն մը»:

Հակառակ անոր որ ոեւէ հիմնադրամ չունէինք այս նպատակը իրականացնելու համար, սակայն շնորհիւ նախաձեռնողներուն անձնուէր գործունէութեան եւ ազնիւ ու գրասէր անձերու բարեացակամութեան եւ նուիրատուութեան, որուն համարատուութիւնը ըրած ենք տարուէ տարի, յաջորդաբար լոյս ընծայել հետեւեալ ութը հատորները.

Ռուբէն Զարդարեան, Մելքոն Կիւրճեան (Հրանդ), Գեղամ Տէր Կարապետեան[60], Գեղամ Բարսեղեան[61], Արփիար Արփիարեան[62], Գրիգոր Զօհրապ[63], Տիգրան Չեօկիւրեան[64] եւ Օհան Կարո[65]:

Տնտեսական ներկայ տագնապը մեր գործունէութեան վրայ ալ ազդեց դժբախտաբար: Որոշած ենք սակայն ամէն գնով շարունակել այս նուիրական պարտականութիւնը, որ միեւնոյն ատեն հայ մշակոյթին, գիրին ու գրականութեան մեծապէս նպաստելու բնոյթն ունի գաղութահայութեան մէջ:

Մեր մատենաշարին 9րդ հատորը, Երուանդ Օտեանէն[66] ընտրուած էջեր, շուտով տպագրութեան պիտի յանձնուի: Անոր պիտի յաջորդեն ուրիշ սիրուած եւ նահատակ գրագէտներու երկերը, ինչպէս Երուանդ Սրմաքէշխանլեան[67], Արտաշէս Յարութիւնեան[68], Ռուբէն Սեւակ[69] եւ Տիրան Չրաքեան[70]:

Այս նուիրական ձեռնարկը, որ վստահ ենք, ամէն հայու սրտին կը խօսի, կը կարօտի գուրգուրանքի եւ բարոյական եւ նիւթական աջակցութեան: Թոյլ տուէք հետեւաբար, խնդրել Հայ. Բարեգ. Ընդհ. Միութեան վարչական խորհուրդէ, որ անհրաժեշտ ուշադրութիւնը ընծայելով անոր, իբրեւ լրացուցիչ մէկ մասը իր յառաջադրած ու արդէն գործադրած նպատակներուն, հաճի նիւթական օժանդակութեամբ մը սատարել անոր զարգացման եւ տեւականացման:

Եւ որպէս զի մեզի ընծայուած նպաստը ոեւէ ձեւով փոխարինուի, յանձն կ'առնենք, փափաքուած քանակութեամբ գիրքեր, ձեր տրամադրութեան տակ դնել, ձեր հսկողութեանը ենթակայ կրթական հաստատութիւններու մատենադարաններուն իբրեւ նուէր, տրուած ըլլալով, որ մեր հրատարակած եւ հրատարակելիք հատորները գերազանցապէս գրական գիրքեր են եւ ընթերցանութեան համար ա՛յնքան օգտակար:

Խորապէս կը հաւատանք, որ մեր այս դիմումը անհետեւանք պիտի չմնայ, եւ Հայ Բարեգ. Ընդհ. Միութեան բարձր խորհուրդը գնահատելով մեր ազգօգուտ ձեռնարկը, պիտի փութայ իր քաջալերութեան դրական ապացոյցը տալ[71]:

Կանխաւ յայտնելով ձեզ մեր սրտագին շնորհակալութիւնը, կը խնդրենք որ ընդունիք մեր յարգանաց հաւաստիքը:

ի դիմաց Նահատակ Գրագէտներու
Բարեկամներու Վարչութեան
Գանձապահ — Ատենապետ
Մկրտիչ Պարսամեան[72] — Ս. Վրացեան[73]

ԺԸ.

ՆԱՀԱՏԱԿ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ
ՀԻՄՆՈՒԱԾ ՓԱՐԻԶ 1929
ՀԱՍՑԷ՝ M. BARSAMIAN 121, Rue Marcadet, Paris (18°)

Փարիզ, 3 Նոյեմբեր 1938

Ազնուայարգ
Պարոն Նախագահ եւ
Պատ. Անդամներ
Հ.Բ.Ը.Մ. Կեդր. Վարչութեան
Փարիզ

Ազնուայարգ պարոն Նախագահ,

Հայ Գրագէտներու Բարեկամներ Հրատարակչական Մարմինը, որ ինը տարիներէ ի վեր ծանօթ էր *Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ* անունով, գործունէութեան նոր շրջան մը կը թեւակոխէ, լոյս ընծայելով իր մատենաշարին 11րդ հատորը, *Արդի Հայ Գրականութիւն*, ժողովածու մը, ուր քով

քովի եկած են երկու տասնեակ արտասահմանեան գրողներ, իրենց արձակներով, քերթուածներով, կենսագրական նօթերով եւ լուսանկարներով:

Կը հաւատանք որ ծանօթ էք արդէն մեր գործին: Առիթէն օգտուելով Ձեր ուշադրութեան կը յանձնենք օրինակ մը մեր վերջին հրատարակութենէն, որպէս զի գաղափար մը կազմէք ինը տարիներէ ի վեր անընդհատ տարուած աշխատանքին լրջութեան եւ յարատեւ ոգիին համար, որուն նպատակն է եղած հայ գրականութեան անցեալ եւ ներկայ արժէքները գիրքերու մէջ ամփոփել, զանոնք կորուստէ փրկել, ժողովուրդին տալով ընթերցանութեան ընտրուած հատորներ:

Ձենք մոռցած քանի մը տարիներ առաջ Հ.Բ.Ը. Միութեանդ նիւթական քաջալերութեան արժէքը, որ հակառակ իր համեստութեան, մեզի համար բարոյական խթան մը ըլլալէ չի դադրեցաւ: Ինչպէս նաեւ մեր մատենաշարին նախորդ տասը հատորներէն գնումը 200 օրինակ գիրքերու, որոնցմով ձեր հսկողութեան տակ գտնուող վարժարաններուն եւ երիտասարդական ակումբներուն գրադարանները ճոխացուցիք:

Աւելորդ է բացատրել մեր մշակոյթի արժէքները ինչպէս նաեւ գաղութահայ նորահաս սերունդները փրկելու անյետաձգելի աշխատանքին կարեւորութիւնը, որուն լծուած ենք նաեւ մենք, մեր ուժերուն ներած չափով եւ անշահախնդրութեամբ մը, որուն ապացոյցը տուած ենք տարիներէ ի վեր:

Հրատարակչական այս ձեռնարկը պիտի շարունակենք այն հաւատքով եւ խանդավառութեամբ, որով սկսանք: Պէտք ունինք սակայն նորանոր զոհողութիւններու եւ նիւթական քաջալերութեան:

Կը սիրենք յուսալ, որ ինչպէս անցեալին մէջ, նոյնպէս ներկայիս, ձեր հետաքրքրութեան առարկան պիտի դարձնէք այս նուիրական գործը, եւ պիտի հաճիք բերել ձեր դրական քաջալերութիւնը:

Ընդունեցէք այս առթիւ, Ազնուաշուք պարոն նախագահ, մեր յարգանքին ջերմ հաւաստիքը:

Ի դիմաց՝ Հայ Գրագէտներու Բարեկամներու
Քարտուղար Նախագահ
Մկրտիչ Պարսամեան Ս. Վրացեան

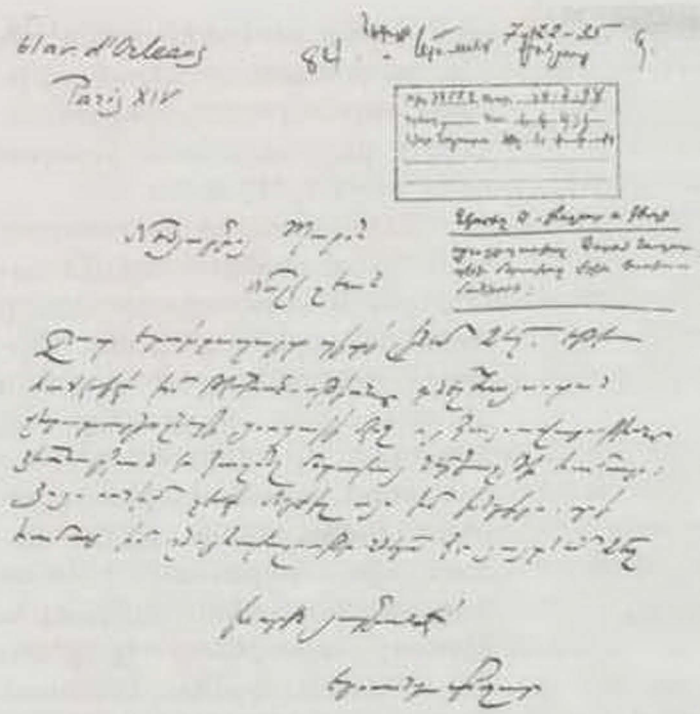

ԺԹ.

7-22-35
61 Av. d'Orleans
Paris XIV

Մեծյարգոյ Պարոն
Մալէզեան

Շատ երախտապարտ պիտի լինեմ Ձեզ, եթէ հաճէիք իմ թեկնածութիւնը դնել Հայաստան վերադարձողների ցուցակի մէջ, որ կառավարութիւնը ձեռնարկած է կազմել մօտակայ ներգաղթի[74] համար: Յոյս ունիմ չէք մերժել այս իմ խնդիրս, որի համար իմ շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ Ձեզ:

Խորին յարգանօք
Երուանդ Քոչար[75]

Ի.

5 Նոյեմբեր 1935
Մեծայարգ
Քաղաքացի Դ. Շահվերտեան[76]
Հայաստանի Ներգաղթի Լիազօր Պատուիրակ
ԲԱՐԻԶ
Յարգելի Լիազօր,

Երէկ ՀՕԿ-ի[77] գրասենեակէն հեռախօսով մեզի յայտարարուեցաւ թէ ներգաղթողներու ցանկագրութիւնը փակուած է:

Մենք կը յուսայինք որ վերջին խորհրդակցութենէ մը վերջ այս գործողութիւնը կը լրացուէր: Երեւանի Կառավարութիւնը, թէ նախորդ եւ թէ ներկայ Վարչապետին օրով[78], մեզի հաւաստած էր որ մեզի հետ պիտի խորհրդակցիք եւ գործակցիք ներգաղթի խնդիրներուն նկատմամբ, եւ սակայն մեր դերը շատ սահմանափակուեցաւ, եւ կը վախնանք որ ոչ իսկ մեր յանձնարարեալներուն համար մեր ձայնը լրիւ լսելի ըլլայ:

Մասնաւորապէս պիտի [չ]կարենայինք համակերպիլ որ Նուպարաշէնի[79] մէջ թաղ եւ շէնք ունեցող Հայրենակցականներուն զրկանք ըլլայ. առնուազն 100 ընտանիքի տեղ կայ ղրկուած ցուցակներուն համաձայն: Կը փափաքէինք գիտնալ թէ Հապուսիի, Խուլու-Թլկատինի[80], Բալուի, Հաճընի, Չնգուշի, Չմշկածագի, Մէօրվիէ[81] եւ Խոշմաք գիւղերու, ինչպէս նաեւ Թոքատի հայրենակցականներէն[82] քանի՞ ընտանիք եւ հոգի արձանագրուած եւ ընդունուած են:

Նոյնպէս շատ ցաւ պիտի զգայինք եթէ ցուցակէն դուրս ձգուած ըլլան քանի մը արժանաւոր անհատներ, զոր յատկապէս յանձնարարած ենք, ըստ ներ-

փակ ցուցակի: Ատոնց առաջին գիծին վրայ կու գան Մելգոնեան 19 սաները (Սուրիայէն), որ արդէն Կառավարութեան կողմէ առաջին օրէն ընդունուած են: Յետոյ, քաղ. Լեւոն Արապեանի զաւակը՝ Կայծակ, Տօքթ. Էնֆիէճեանէ[83] եւս ջերմօրէն յանձնարարուած Պերժ (Էօժէն) Բաբազեան, Նուպարեան մասնագէտ սաներ Մ. Թալլեան եւ Ա. Տարագճեան, Տ. եւ Տիկ. Էքշեան, եւ վերջապէս ուրիշներու կարգին գլխաւորաբար Տեսինէն Մ. Յակոբեան (կնոջը եւ երեք զաւակներուն հետ), որ խոստացած է 1000 ֆր. ճանապարհածախս վճարել եւ բաց աստի մեզի յանձնած է 9000 ֆրանք պայմանաւ որ իր ընտանիքին բնակարան մը տրամադրուի: Թէեւ առաջիններուն հարցարանները դեռ չենք ստացած, բայց հեռագրով ուզեցինք եւ մինչեւ քանի մը օր ձեզի կը յանձնենք:
Մեզի կը թուի որ ամէն թիւրիմացութեան առաջքը առնելու համար անհրաժեշտ է որ գումարում մը ունենանք, կամ գէթ հանդիպում մը, որպէս զի կատարուած իրողութեան մը առջեւ չի գտնուինք, երբ այլեւս ուշ է:
Խորին յարգանքով
ՎԱՐԻՉ-ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ

ԻԱ.

31 Յունվար 1936
Մեծայարգ
Քաղաքացի Դ. Շահվերտեան
Ներգաղթի Լիազօր Պատուիրակ
ԲԱՐԻԶ

Յարգելի Քաղաքացի,
Ժընէվէն Նանսէնեան Օֆիսը[84] մեզի կը գրէ թէ Մարսէյլէն մեկնող շոգենաւերը առառաւելն 900 գաղթական միայն կրնան ընդունիլ, որով կամ պէտք է մեկնողներուն թիւը իջեցնել 1800ի (երկու շոգենաւ), ինչ որ շատ ցաւալի պիտի ըլլար, եւ կամ ամէն ջանք ընել եւ բարձրացնել 2700ի, ինչ որ, հարկ է ըսել, մեծ խանդավառութիւն յառաջ պիտի բերէր գաղութահայութեան մէջ:
Այս մասին եւս կը սպասեմ ձեր շուտափոյթ պատասխանին, որպէս զի ըստ այնմ Ժընէվի եւ Բարիզի պաշտօնական շրջանակները այժմէն գիտակ ըլլան դրութեան եւ ըստ այնմ հետապնդեն սկսուած կարգադրութիւնները:
Խորին յարգանքով
ՎԱՐԻՉ-ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ

ԻԲ.

Բարիզ, 14 Ապրիլ 1936
Մեծայարգ
Քաղաքացի Դ. Շահվերտեան
Ներգաղթի Լիազօր Պատուիրակ
ԲԱՐԻԶ

Յարգելի Քաղաքացի,
Պատիւ ունինք հաստատելու մեր 13 Մարտ ամսաթիւ նամակը, հայրենակցականներու գանգատներուն նկատմամբ, եւ կը ցաւինք որ հարկադրուած

ենք արձագանգը ըլլալու անվերջ տրտունջներու եւ բողոքներու որ մեզի կը ներկայացուին, ուղղակի կամ մեր ներկայացուցիչներուն միջոցաւ:
Ոմանք կը գանգատին որ իրենց խնդրանքին հետեւանք տրուած չէ որովհետեւ Հօկի անդամ չեն կամ Հօկի անդամ ըլլալով վերջերս բողոքողներուն կողմը անցած են, եւ ոմանք ալ որ չեն կրցած Հօկին նուիրատուութիւն մը ընել այդ առթիւ:
Մեր կրած տպաւորութիւնն է, արդարեւ եւ տպաւորութիւնը շատերունն ալ, թէ ընդհանրապէս ներգաղթի գործը կազմակերպուած է եւ կը կարգադրուի այնպէս որպէս թէ ըլլար Հօկի ձեռնարկ, անոր ազդեցութեան եւ բրօբականտի մէկ միջոցը, եւ այդ նկատողութիւնը այնքան արմատ գտած է որ շատեր Հօկին կ'անդամագրուին ներգաղթի իրաւունք ձեռք բերելու ակնկալութեամբ, եւ կամ կը թելադրուին նուէրներ ընելու նախընտրութիւն ապահովելու համար: Այդ կարծիքին ընդհանրացման մեծապէս սատարած է անշուշտ ձեր ներկայութիւնը Հօկի գրասենեակներուն մէջ եւ Հօկի ներկայացուցիչներուն ալ ձեզի հետ գործակցութիւնը եւ գաւառներու մէջ ընկերակցութիւնը, ներգաղթի բոլոր գործողութեանց առթիւ:
Ամէն պարագայի մէջ, չէինք կրնար բոլորովին լուռ մնալ այդ հարցին հանդէպ եւ կը ներէք որ ամէն կողմէ մեզի ուղղուած դիտողութեանց ճնշումին տակ մեր վերապահումին մէջ ամփոփուած չենք մնար այլեւս:
Միւս կողմէ նկատի ունենալով որ մեր Միութիւնը ներգաղթի գործին մէջ համագործակցութեան կապեր ունի ձեզի հետ, ինչպէս նաեւ Հօկին, պիտի առաջարկէինք, մեր պատասխանատուութեան զգացումէն եւս թելադրուած, որ ոչ միայն մեզի հաղորդուին ներգաղթի առթիւ ներգաղթողներու կողմէ եղած այլազան վճարումներուն եւ նուիրատուութեանց ցանկերը, այլ, ինչպէս սովորութիւն է, անոնք հրատարակուին թերթերու մէջ, ինչ որ վերջ կուտայ նաեւ այլընդայլոց գրոյցներուն: Մեզի կը թուի, մինչեւ անգամ, որ այդ գումարները պէտք է յանձնուին Ներգաղթի Ֆօնտի Յանձնաժողովին, որուն մօտ պէտք է կեդրոնանան ներգաղթի անունով կամ պատճառաւ տրամադրուած գումարները, իրենց նպատակներուն յատկացուելու համար:
Լիայոյս թէ մեր թելադրութիւնները կը հաճիք բարեացակամ ոգիով նկատի առնել, կանխաւ կը յայտնենք մեր շնորհակալիքը:
Խորին յարգանքով
ՎԱՐԻՉ-ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ

ԻԳ.

15 Մայիս 1936
Մեծայարգ
Քաղաքացի Դ. Շահվերտեան
Ներգաղթի Լիազօր Պատուիրակ
ԲԱՐԻԶ

Յարգելի քաղաքացի,
Երբ ֆրանսահայ ներգաղթողները խանդավառօրէն կ'ուղղուին դէպի մեր սիրելի հայրենիքը՝ Խ. Հայաստան, հաճելի պարտականութիւն մը կը կատարենք Հ.Բ.Ը.Միութեան կողմէ ձեզի ուղղելով մեր սրտագին խնդակցութիւնը եւ շնորհակալիքը կատարուած արդիւնաշատ աշխատանքին համար, որ ան-

գամ մը եւս նուիրագործեց ձեր գնահատելի դերը վտարանդի աշխատաւորներու փրկութեան գործին մէջ:
Մաղթելով որ ձեզի տրուի տակաւին բազմաթիւ կարաւաններ փոխադրել «Աւետեաց երկիր» զոր հազարաւոր հայրենաբաղձներ կ'երազեն, կը համարձակինք ամենայն անկեղծութեամբ ձեր ուշադրութեան յանձնել քանի մը դիտողութիւններ, որպէս զի յառաջիկային անոնք նկատի առնուին նոյն իսկ այս կենսական գործին սիրոյն:
Քանիցս արդէն արձագանգը եղանք մեր Միութեան գործակցող Հայրենակցականներու գանգատներուն, գլխաւորաբար Հապուսիի եւ Բալուի, որ առաջինները եղած են ամբողջովին հատուցանելու իրենց յանձն առած գումարները, ապահովելու Նոր Հապուսիի եւ Նոր Բալուի թաղամասերուն կառուցումը, Նուպարաշէնի մէջ:
Սակայն պարտաւորուած ենք նաեւ արձագանգը ըլլալ ուղղակի կամ մեր ներկայացուցիչներուն միջոցաւ մեզի հաղորդուած տարբեր դիտողութիւններու եւս, քանի որ մեր վրայ պարտք դրած են բողոքողներէն ոմանք որ անոնք ներկայացնենք ձեր բարեացակամ նկատողութեան:
Քիչ չէ արդարեւ թիւը արձանագրուածներու[85] որ կը գանգատին, փաստարկութիւններով, թէ իրենց ներգաղթի խնդրանքին հետեւանք չէ տրուած, ՀՕԿ-ի տեղական վարիչներու անբարեացակամ վկայութեանց վրայ, պարզապէս այն պատճառաւ որ ՀՕԿ-ի անդամ չեն, կամ անդամագրուած ըլլալով վերջերս բողոքած կամ հեռացած են, եւ կամ ուրիշներու նման չեն կրցած ՀՕԿ-ի նուիրատուութիւն մը ընել, ներգաղթի համար:
Թէեւ չենք կրնար առանց ոեւէ քննութեան հաւատ ընծայել այլընդայլոյ գանգատներու, որ անխուսափելի են զտումի գործողութեանց ատեն, սակայն թոյլ տուէք մեզի յայտնել թէ շատերու տպաւորութիւնն է որ ընդհանրապէս ներգաղթի գործը կազմակերպուած է եւ կը կարգադրուի այնպէս որ թէ ըլլար ՀՕԿ-ի ձեռնարկ, եւ ստուգիւ այդ ըմբռնումը այնքան արմատ ձգած ըլլալ կը թուի որ ներգաղթի իրաւունք ձեռք բերելու յոյսով յաճախ ՀՕԿ-ին կ'անդամագրուին եւ կամ որպէս զի նախընտրելի նկատուին կը թելադրուին նուէրներ ընելու: Այդ կարծիքին ընդհանրացման սատարած է գուցէ ձեր ներկայութիւնը եւ ներգաղթի գործերուն կեդրոնացումը ՀՕԿ-ի գրասենեակներուն մէջ, որուն անպատեհութիւնը դուք իսկ ինքնաբերաբար յայտնեցիք առթիւ մը, ինչպէս եւ ձեր մշտական գործակցութիւնը ամէն տեղ ՀՕԿ-ի ներկայացուցիչներուն հետ միայն, ներգաղթի գործողութեանց ընթացքին:
Անտարակոյս այդպիսի դիտողութեանց բնաւ տեղի պիտի չի տրուէր, եթէ ներգաղթը կազմակերպուէր որպէս պետական գործ, ձեր հեղինակաւոր ղեկավարութեան ներքեւ, կազմութեամբը ներգաղթի մարմիններու, որոնց ձեր իրաւունքն է անշուշտ հրաւիրել այն գաղութահայ կազմակերպութիւնները միայն որոնց գործակցութեան պէտքը կը զգացուի:
Մենք կը կարծենք նաեւ որ կարգ մը անտեղի դիտողութեանց եւս առաջքը կ'առնուի, եթէ զանազան ձեւերու եւ անուններու տակ գանձուած նուիրատուութեանց մասին ըլլայ բանաւոր կարգադրութիւն մը:
Նկատելով որ Հ.Բ.Ը.Միութիւնը ներգաղթի ձեռնարկին մէջ ձեզի հետ գործակցութեան կապեր ունի, եւ վերջերս ալ ՀՕԿ-ի հետ ներգաղթի ֆոնտի հանգանակութեան գործին մէջ կապ հաստատած է, այդ իսկ պատճառաւ մեր պատասխանատուութեան զգացումէն եւս թելադրուած, պիտի առաջարկէինք

որ ոչ միայն մեզի հաղորդուի ներգաղթի առթիւ ներգաղթողներուն կողմէ եղած այլազան վճարումներու եւ նուիրատուութեանց ցանկը, այլ, ինչպէս սովորութիւն է, անոնք հրատարակուին թերթերու մէջ ալ: Աւելի ճիշդ պիտի ըլլար, մեր ըմբռնումովը, որ այդ գումարները յանձնուէին Ներգաղթի Ֆոնտի Յանձնաժողովին, քանի որ որոշում կայացած էր անոր մօտ կեդրոնացնել ներգաղթի անունով եւ ներգաղթի առթիւ տրամադրուած գումարները, բնականաբար իրենց նպատակներուն յատկացուելու համար:
Կը սիրենք յուսալ որ մեր սրտցաւ թելադրութիւնները կը հաճիք բարեացակամ եւ ներողամիտ ոգիով նկատի առնել, այն վստահութեամբ թէ մեր լաւագոյն ջանքերը կը ձգտին առաւելագոյն ծառայութիւնը մատուցանելու մեր հայրենիքին եւ հայրենակիցներուն, եւ թէ այդ ուղղութեամբ միշտ հաճոյքով պիտի տրամադրենք ձեզի մեր սրտագին աշխատակցութիւնը, առանց փոյթ ընելու թէ մեր Միութեան դերը կը նսեմացուի ընդհանրապէս եւ նոյն իսկ կը քննադատուի ոմանց կողմէ, հակառակ որ անիկա ներգաղթի գործին միշտ բերած է ամենալայն օժանդակութիւն:
Խորին յարգանքով
ՎԱՐԻՉ-ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ

ԻԴ.

18 Մայիս 1936
Մեծայարգ
Քաղաքացի Ա. Եսայեան[86]
Նախագահ Ժողկոմխորհի Կից Ներգաղթի Կոմիտէի
ԵՐԵՒԱՆ
Յարգելի Նախագահ,
Պատիւ ունինք ներփակ ձեզի յղելու, առ ի գիտութիւն, պատճէնը դիտողագրի մը զոր ցաւ ի սիրտ հարկադրուեցանք ուղղելու Ներգաղթի Լիազօր Քաղ[աքացի] Շահվերտեանի, եւ որ ինքզինք կը բացատրէ:
Մեզի կը թուի թէ փափկանկատ լռութիւն մը ներելի պիտի չըլլար մեր կողմէ, երբ այնքան մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայենք ներգաղթին, որպէս գաղութահայ աստանդական ու հալածական աշխատաւորներուն փրկութեան միակ միջոցը:
Հետեւաբար կը խնդրենք թոյլատու գտնուիլ որ չուզեցինք ծածկել թէ ներգաղթին որպէս ՀՕԿ-ի ձեռնարկ, եւ ոչ թէ պետական ձեռնարկ կատարուելուն երբեք չենք կրնար մեր համամտութիւնը յայտնել, որովհետեւ չենք կրնար ընդունիլ որ ներգաղթը ըլլայ այս կամ այն կազմակերպութեան բրոբականտի եւ ազդեցութեան միջոց մը, այլ միայն եւ միայն մեր սիրելի հայրենիքին, անոր [ժողովուրդին ու դեկավարներուն] պանծացումին պատեհութիւնը:
Այս տխուր երեւոյթին մէկ նոր եւ ցաւալի արտայայտութիւնը կը նկատենք նաեւ այն տարօրինակ ցոյցը որ կատարուած է «Սինայիա» շոգենաւին մեկնումի պահուն, երբ նախապէս որոշուած եւ բանաձեւուած հեռագիրներէն դուրս, ներգաղթողներու կողմէ շնորհակալութեան հեռագիր մը կարգադրուած է[87] միմիայն ՀՕԿ-ի Ֆրանսայի Կեդր. Վարչութեան հասցէին, քաղ. Շահվերտեանի ստորագրութեամբ կարծես հրապարակային ցոյց մը ընելու համար Հ.Բ.Ը.Միութեան դէմ, ցոյց մը որ առնուազն ներգաղթողներուն ապե-

բախտութեան եւ վարիչներուն անփափկանկատութեան ցուցադրումը կրնար ըլլալ:
Անշուշտ մենք ցոյցի եւ փառքի համար չէ որ կը կատարենք մեր պարտականութիւնները, եւ գիտենք որ ոմանք ամէն ջանք կ'ընեն նսեմացնելու մեր դերը եւ ուրանալու իսկ մեր օժանդակութիւնները, բայց ուրիշներ շատ կարեւորութիւն կ'ընծայեն այդ երեւոյթին, երբ գիտեն թէ ինչ զոհողութիւններ ըրաւ մեր Միութիւնը այս ներգաղթին առթիւ եւս, ծախսեց աւելի քան 2000 անգլ. ոսկի ներգաղթի յարակից անհրաժեշտ ծախքերու համար, մինչդեռ ոչ մէկ հայ կազմակերպութիւն դոյզն մասնակցութիւն մը չի բերաւ:
Այս սրտցաւ նկատողութիւնները ձեզի ներկայացնելով ուրիշ նպատակ չունինք բայց եթէ խնդրել որ յառաջիկայ ներգաղթի ձեռնարկները կազմակերպուին այլապէս, եւ մեր Միութեան չընծայուի լոկ արկղակալի մը դերը, որ կը կայանայ ամենայետին ծախքն իսկ վճարելու համակերպութեան մէջ:
Մենք վստահ ենք նաեւ որ ձեր յստակատեսութեամբը եւ կորովամտութեամբը պիտի յաջողիք փութացնել յառաջիկայ ներգաղթը, որ անյետաձգելի կարիք մըն է գաղութահայութեան համար, եւ կարգադրել այնպէս որ արձանագրութիւնները եւ ձեւակերպութիւնները երկար ամիսներ չի տեւեն, սրտատրոփ սպասցնելով բազմահազար արձանագրուողներ որ հեւ ի հեւ կը սպասեն մեկնումի ազդանշանին երբ իրենցմէ մաս մը միայն այդ բախտին արժանացած է:
Խորին յարգանքով
ՎԱՐԻՉ-ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ

ԻԵ.

Հ.Ս.Հ.Խ.
ՆԵՐԳԱՂԹԻ ԼԻԱԶՈՐ
9 Rue Bourdaloue, 9 — Paris, le 19 Մայիս 1936
Paris IX — Téléphone: Trudaine 79-68
Մեծայարգ Պր. Վ. Մալէզեան
Վարիչ-Պատուիրակ Հ.Բ.Ը.Միութեան
Փարիզ
Յարգելի Պր. Վ. Մալէզեան,
Խնդրում եմ ընդունիք եւ հաղորդէք ձեր Միութեան Կեդր. Վարչական Ժողովին իմ շնորհակալիքը այն ջերմ զգացումների համար, որոնցմով ձեր խնդակցութիւնն էք արտայայտում ներգաղթի գործում ձեռք բերուած բարեդէպ արդիւնքների վերաբերեալ: Ուրախ եմ յայտնելու որ այդ հարցում, ինչպէս Միութեանդ հաւաքական ջանքերը, նոյնպէս եւ ձեր անձնական բարեկամեցողութիւնը մեծապէս դիւրացուցին իմ աշխատանքները եւ սատարեցին գործի յաջողութեանը:

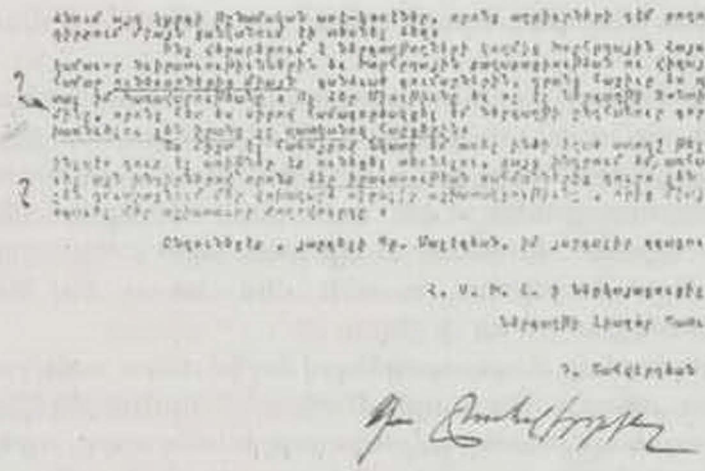

Ձեր Միութեան գործակցող Հապուսի[ի] եւ Բալուի Հայրենակցականների գանկատները, թերեւս ընդհանուր տեսակէտով իրաւացի, արդիւնք են, իմ կարծիքով, ներգաղթի նման զուտ պետական գործում նրանց ունեցած հասկացողութեան պակասին եւ այն միակողմանի մօտեցումին, որոնցմով նրանք եւ առհասարակ այլ Վերաշինականները[88] չեն կարողացել դեռ եւս ըմբռնել թէ բազմապիսի ի՛նչ պայմանների բերումով է որ կարելի չէ եղել հարիւր տոկոսով բաւարարել նրանց պահանջները: Ես յոյս ունեմ որ այս հարցում ձեր ունեցած աւելի ձեռնհաս հասկացողութիւնը՝ նրանց կը պարզաբանի եւ կը լուսաբանի իրերի դրութիւնը:

Մի անգամ ընդ միշտ յայտարարում եմ, որ եթէ ՀՕԿ-ի տեղական եւ Կեդրոնական վարիչների աշխատակցութիւնը ինձ հետ՝ ներգաղթի կազմակերպչական ու թէքնիք աշխատանքների մէջ, դրական մեծ նշանակութիւն է ունեցել, որի համար նրանք շնորհակալութեան ու շնորհաւորութեան միայն արժանի են, բայց ներգաղթի խնդրանքներին հետեւանք տալու, կամ ընտրութիւններ կատարելու հարցում՝ նրանք ոչ մի ժամանակ ո՛չ մի դէպքում դեր չեն ունեցել: Հետեւաբար անտեղի եմ գտնում ձեր արձագանգը նմանօրինակ անհիմն գանկատների մէջ:

Ձեզ անծանօթ պէտք չէ որ լինի թէ ՀՕԿ-ի նպատակների մէջ, առաջին հերթին, մտնում է ներգաղթին աջակցելու հարցը: Այս տեսակէտէն, ոչ միայն բնական, այլեւ պարտաւորիչ էր որ ՀՕԿ-ը իր մասսայական լայն կազմակերպութեամբ, առաջաւոր դիրքերի վրայ լինէր ներգաղթի կազմակերպման ու կարգաւորման գործում, համաձայն իմ ցուցմունքներին եւ հրահանգներին: ՀՕԿ-ը որպէս Խորհրդային Հայաստանի նիւթական ու բարոյական շահերի պաշտպանութեան նուիրուած օգնութեան մեծ կազմակերպութիւն, պարզ է որ ներգրաւելու էր այն բոլոր տարրերը, որոնք անկեղծօրէն եւ անվերապահօրէն բարեկամ են Հայաստանին: Ներգաղթի իրականութեան փաստը ՀՕԿ-ին տալիս էր, շատ բնականօրէն, աւելի լայն ժողովրդականութիւն եւ նոր ներգրաւումների հնարաւորութիւններ: Դա չի նշանակում սակայն որ ՀՕԿ-ին անդամ լինելը անհրաժեշտօրէն պայման է դառնում նախընտրելիութեան իրաւունքի՝ ներգաղթի հարցում: Փաստ՝ որ 1800 ներգաղթողների մէջ ՀՕԿ-ի ակտիւ անդամների թիւն է 150 միայն, չը նայած որ արձանագրուած Հօկեան միլիտանների թիւը՝ 1000-ից անց է: Տեսնում էք որ այս ուղղութեամբ էլ ձեզ հասած տեղեկութիւնները ճիշտ չեն:

Վճռականապէս յայտարարում եմ որ ներգաղթողներից - Հօկեան կամ ո՛չ Հօկեան - *ոչ մի սու*[89] *նէր չէ եղել ՀՕԿ-ին:* Այս հարցում ձեզ հասած գանկատները բղխել են, անտարակոյս, ՀՕԿ-ին եւ Խորհրդային Հայաստանին

թշնամի՝ կամ առ նուազն՝ անհարազատ տարրերից: Ես ճիշտն ասած, ցաւում եմ որ դուք ոչ միայն հաւատ էք ընծայում եւ նկատի էք առնում, այլեւ պաշտօնական գրութիւնների նիւթ էք դարձնում այդ կարգի թշնամական ասէ-կոսէները, որոնց աղբիւրների դէմ բողոքողների դիրքում միայն ցանկանում էի տեսնել ձեզ:

Ինչ վերաբերում է ներգաղթողների կողմից Խորհրդային Հայաստանին եղած կամաւոր նուիրատուութիւններին եւ Խորհրդային քաղաքացիութեան ու վիզայի ծախքերի համար *ունեւորներից միայն* գանձուած գումարներին, դրանց հաշիւը ես պարտաւոր եմ տալ իմ Կառավարութեանը: Ոչ ձեր Միութիւնը եւ ոչ էլ Ներգաղթի Ֆօնտի Կեդր. Մարմինը, որոնց հետ ես սիրով համագործակցել եմ ներգաղթի ընդհանուր գործին մէջ, խառնուելու չեն իրենց չը պատկանող հարցերին:

Ես միշտ էլ հաճոյքով նկատի եմ առել ինձի եղած առողջ թելադրանքները, ինչպէս դուք էլ առիթներ էք ունեցել տեսնելու, բայց խնդրում եմ, առհասարակ, զբաղուել այն խնդիրներով՝ որոնք ձեր իրաւասութեան սահմաններից դուրս չեն ելնում եւ չեն դժուարացնում մեր փոխադարձ սիրալիր աշխատակցութիւնը, որից միայն կարող է օգտուել մեր աշխատաւոր ժողովուրդը:

Ընդունեցէք, յարգելի Պր. Մալէզեան, իմ յարգալիր զգացումները:

Հ.Ս.Խ.Հ.ի ներկայացուցիչ եւ
Ներգաղթի Լիազօր Պատուիրակ
Դ. Շահվերդեան

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

---

[1] Մեր խօսքը կը վերաբերի հայերէնով լոյս տեսած երկհատորեակին, որ ձախող փոխադրութիւն մըն է ֆրանսերէնով կամ անգլերէնով պատրաստուած բնօրինակէն: Առաւասիկ բովանդակութիւնը առաջին հատորին ներքին անուանաթերթին եւ անոր հանդիպակաց էջին. *«Դար մը պատմութիւն Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, Հատոր առաջին*, 1906-1940, *Գահիրէ-Փարիզ-Նիւ Եորք*, 2006: *Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան հարիւրամեակին* (1906-2006) *առիթով հրատարակուած երկ՝ նախաձեռնութեամբ ՀԲԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան, ղեկավարութեամբ Յարութիւն Ռ. Գէորգեանի եւ Վահէ Թաշճեանի (ՀԲԸՄ-ի Նուպարեան գրադարան, Փարիզ), հայերէնի թարգմանեցին Գրիգոր Շահինեանը եւ Շաղիկ Արծրունին»*: Էջը յաւելուածաբար կը տեղեկացնէ. *«Այս հատորները* [?] *հրատարակուեցան Նազար եւ Արտեմիս Նազարեաններու (ԱՄՆ) մեկենասութեամբ»*: Հաւանաբար գրաշարական վրէպով մը *«հատորը»* դարձած է *«հատորները»*: Աշխատութեան երկրորդ հատորը, որ կը վերաբերի միութեան 1941-2006 տարիներու գործունէութեան, հրատարակուած է մեկենասութեամբը Պերճ եւ Վերա Սեդրակեաններու (ԱՄՆ):

[2] *Ոսկեմատեան Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան – Ամերիկայ Յոբելեան – 1906-1931, Ա. Հատոր*, Բարիզ, 1935, էջ 17: Հատորին պատրաստութեան աշխատանքները ղեկավարած է միութեան վարիչ-պատուիրակ եւ ընդհանուր տնօրէն Վահան Մալէզեանը, գլխաւոր աշխատակից ունենալով գրադարանապետ Արամ Անտոնեանը եւ գործակիցներուն մէջ հաշուելով Լեւոն Բաշալեանը, Արշակ Չօպանեանը, Վահան Թէքէեանն ու այլ նուիրեալներ:

[3] Նոյն, էջ 9, 45, եւն.:

[4] ՀԲԸՄի Կեդրոնական Վարչական Ժողովի արխիւներուն մէկ մասը տողերը գրողիս նախաձեռնութեամբ եւ Միութեան ղեկավարութեան հաւանութեամբ 1990ին Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանի պահեստանոցէն փոխադրուեցաւ Նիւ Եորքի՝

դասաւորման եւ ուսումնասիրման նպատակով: Դոկտ. Էդուարդ Լ. Մելքոնեան հո՛ն էր որ հակեցաւ դասաւորման ենթարկուող արխիւային նիւթերուն վրայ եւ անոնց մէկ մասը հիմք ծառայեցուց ՀԲԸՄի պատմութեան նուիրուած առաջին լուրջ աշխատասիրութեան՝ *Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Պատմութիւն*, Երեւան, 2005, հրատարակութիւն Կարպիս Լ. Նազարեան Հիմնադրամի:

[5] Լեւոն Բաշալեան (1868-1943): Արեւմտահայ պատմուածագրութեան գողտրիկ էջեր պարգեւած այս գիրի ու գրականութեան մարդը, որ նոյնքան մըն ալ տէր էր հասարակական ջիղի, Փարիզ հաստատուելէ ետք ՀԲԸՄի եւ Հայ Ազգային Պատուիրակութեան ծիրին մէջ ունեցաւ նկատառելի գործունէութիւն: Ինչպէս այս եւ յաջորդ նամակներէն ի յայտ կու գայ, ան վարած է Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովին քարտուղարութիւնը կամ ատենադպրութիւնը, առ այդ ստորագրելով (ոչ միշտ) յատկացումներու մերժումը իմացնող կամ ընծայումը աւետող նամակները:

[6] Վճարագիր (ֆր.):

[7] Սիամանթոյի կամ Ատոմ Եարճանեանի (1878-1915) այրին:

[8] Վստահ չենք, բայց կը թուի թէ այս նամակին հեղինակն է շարք մը պարբերականներու հրատարակիչ ու խմբագիր ֆրանսաբնակ Լեւոն Համբարձումեանը (1885-1970):

[9] Յապաւումը Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովին: Կը հանդիպի նաեւ ՀՄՕՅ տարբերակով:

[10] Գերմանիշակագոյն Ք ճառագայթ եւ ռատիում (ֆր.):

[11] Շարակցական հիւսուածքի չարորակ ուռուցք (ֆր.):

[12] Բջիջներու մէջ արգելափակեալ եւ տեղափակեալ (ֆր.):

[13] Տիգրան Կամսարական (1866-1941), որ իր *Վարժապետին Աղջիկը* նորավէպով (Պոլիս, 1888) նոր հուն բացաւ արեւմտահայ արձակագրութեան մէջ, Եգիպտոս ծխախոտի արտադրութեամբ զբաղելէ ետք անցած էր Փարիզ եւ կը գլխաւորէր Հայ Մտաւորականներու Օգնութեան Յանձնաժողովը: Ան նաեւ իր անունով հաստատած էր գրական մրցանակ մը Երեւանի մէջ:

[14] Դարմանումի ժամանակացոյցը ներկայացնող տեսը:

[15] Արշակ Չօպանեան (1872-1954), որ Ֆրանսայի մէջ նկատուած էր «Հայ մշակոյթի դեսպան», առաջին օրէն մօտիկ կանգնած էր ՀԲԸՄի եւ անդամակցած անոր զանազան մարմիններուն:

[16] Վահան Մալէզեան (1871-1966): Մասնագիտութեամբ իրաւաբան, Մալէզեան երկար տարիներ գործեց իբրեւ ՀԲԸՄի Ընդհանուր Տնօրէն եւ Վարիչ Պատուիրակ, իր անձնական դրոշմը դնելով Միութեան շարք մը կարեւոր իրագործումներուն վրայ:

[17] Անծանօթ:

[18] Թէոդիկ կամ Թէոդորոս Լապճինճեան (1873-1928) այս նամակներուն մէջ յիշատակուած է երկու դերով՝ հրատարակիչ *Ամենուն Տարեցոյցը* եզական տարեգիրքերուն եւ դասատու ՀԲԸՄի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան:

[19] Թէոդիկի հրատարակած *Ամենուն Տարեցոյցը* տարեգիրքը հայ պարբերական մամուլի մարզին մէջ կը մնայ բացառիկ երեւոյթ: Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնադրամը վերջին տարիներուն նախաձեռնարկ եղաւ տարեգիրքերու շարքին վերահրատարակութեան Հալէպի մէջ, Սուրիա:

[20] Սիմոնիկ Բիրումեան կամ Փիրումեան կը վարէր Փարիզի մէջ Խորհրդային Միութեան Լիազօր Ներկայացուցչութեան քարտուղարի պաշտօնը:

[21] Յստակ է թէ երեւութապէս անպատեհութիւն նկատուածը թերթուածին արեւելահայերէնով գրուած չըլլալն է:

[22] Զաւէն Պատրիարք Տէր-Եղիայեան (1868-1947) իբրեւ կտակակատարը Մելգոնեան Կտակին, հիմնական դերակատարութիւն մը ունէր խնդրոյ առարկայ շրջանին Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան յանձնաձնումին մէջ:

[23] Լեւոն Թաշճեան (1872-1942), կրթական մշակ, որ առաւելապէս պաշտօնավարած է Եգիպտոսի մէջ, բայց 1925-1926 կրթական տարեշրջանին եղած է տնօրէն Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան:

[24] Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան հիմնադիրներուն անունը շատեր գրած են ու կը գրեն «Մելքոնեան» տարբերակով: Պաշտօնական ձեւն է «Մելգոնեան»:

[25] Եդուարդ Գօլանճեան (1880-1957), բանաստեղծ, ուսուցիչ, հրապարակագիր եւ թարգմանիչ:

[26] Գաբրիէլ Նորատունկեան (1852-1936): Օսմանեան Կայսրութեան մէջ իբրեւ պետական դէմք ծանօթ այս դիւանագէտը, որ նաեւ ունեցած է բանասիրական հակումներ, վարած է Հայ Ազգային Պատուիրակութեան նախագահութիւնը Պօղոս Նուպարէն ետք եւ զբաղեցուցած է ՀԲԸՄի փոխ-նախագահի պաշտօնը:

[27] Կարելի չեղաւ ճշդել ինքնութիւնը տիկին Մամուրեանի, թէեւ հաւանական է որ ան կողակիցն ըլլայ *Արեւելեան Մամուռի* հիմնադիր Մատթէոս Մամուրեանին (1830-1901): Մատթէոսի որդի Հրանտը (1875-1935), որ հօր մահէն ետք շարունակած էր խմբագրել վերոյիշեալ թերթը, փրկուելով 1922ի Զմիւռնիոյ աղէտէն, հաստատուած էր Յունաստան:

[28] Մկրտիչ Պեշիկթաշլեան (1828-1868), բանաստեղծ, որ իր համազգային համբաւը կը պարտի Զէյթունի հերոսական ապստամբութիւնը շօշափող չափածոյ տողերուն:

[29] Նշան Պեշիկթաշլեան (1896-1972), առաւելապէս ծանօթ իբրեւ երգիծագիր:

[30] Մարկոս Աղաբէգեանց (1830-1908), կրթական, հասարակական եւ թատերական գործիչ, հրապարակագիր:

[31] Այրին նահատակ գրող Մելքոն Կիւրճեանի (1859-1915): Թերեւս տեղին ըլլայ նշել թէ տակաւին 1909ին, Հրանդ հրաւէր կարդացած էր Պօղոս Նուպարի՝ հասնելու գաւառահայութեան կարիքներուն, ի միջի այլոց ըսելով. *«Ծո՛ւռ հասէք, Փաշա՛։ Թող երկննայ թիւագոյն ակօսը աշնան մշուշին ու անձրեւին կաթիլներուն տակ. Թող կենսատու հատիկը աւանդ դրուի մեր հողերուն տաքուկ ծոցին մէջ...։ Ահաւասիկ կը դիմեմ ձեզի, բարձապատի՛ւ Փաշա, մեր հողերուն ձայնովը, մեր տուներուն հեւքովը»* (*Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն, 75 Տարի Սէր, Ծառայութիւն, Երազ,* հրատարակութիւն ՀԲԸՄ Կեդր. Վարչ. Ժողովի, 1981, Սեսրլ Պրուք, Նիւ Ճըրզի, ԱՄՆ: Հատորը քաղած ու ծանօթագրած է բանաստեղծ, կրթական մշակ Զարեհ Մելքոնեանը եւ խմբագրած է իրաւաբան Միսաք Հայկենցը՝ Ընդհանուր Տնօրէն ՀԲԸՄի):

[32] Պոլսոյ *Նոր Լուրի* աշխատակից, որուն կենսագրական տուեալները ծանօթ չեն մեզի:

[33] *Նոր Լուր* ամէնօրեայ, Պոլիս, հրատարակուիլ սկսած 1924ին՝ Վարդան Թովմասեանի արտօնատիրութեամբ եւ Վահան Թոշիկեանի խմբագրումով:

[34] Հետաքրքրական հաստատում մը, որ կը յուշէ Թուրքիոյ մէջ հայ կրթական գործին դիմագրաւած դժուարութիւնները՝ առկայ անբարենպաստ պայմաններու հետեւանքով:

[35] 4 Մարտ 1927 թուակիր նամակին մէջ Բաշալեան ստորագրած է իբրեւ Ընդհանուր Քարտուղար ՀՄՕՅի:

[36] 4 Մարտ 1927 թուակիր նամակին մէջ Կամսարական ստորագրած է իբրեւ Նախագահ ՀՄՕՅի:

[37] Լեւոն Էսաճանեան (1885-1935), բանաստեղծ, որ նաեւ կատարած է գրադատական փորձեր ու քեմալական շարժումէն ետք պահ մը զբաղած է Յունաստան ապաստանած հայ որբերու հոգատարութեամբ:

[38] Ռաֆայէլ կամ Ռաֆայէլ Զարդարեան (1896-?), որդին նահատակ գրող Ռուբէն Զարդարեանի, ի՛նք ալ զբաղած գրականութեամբ:

[39] Քսանականներուն ՀԲԸՄը կեանքի կոչած էր բարոգչական յանձնախումբ մը Արշակ Չօպանեանի ատենապետութեան ներքեւ, յատկապէս Եւրոպայի քաղաքական շրջանակներուն մօտ յառաջ տանելու համար հայ ազգային շահերուն վերաբերող բարոգչական գործունէութիւն մը:

[40] Ռուբէն Զարդարեան (1874-1915), նահատակ գրող եւ հրապարակագիր:

[41] Արմէն Շիտանեան (1870-1932), վիպասան եւ ուսուցիչ, հեղինակ ժողովրդական վէպերու, որոնք անյաջորդէն ընթերցուած են իրենց ատենին:

[42] Նամակը գրուած է «Յորելեանական Յանձնախումբ "Ա. Շիտանեան" 35-ամեայ Գրական Կրթական Գործունէութեան - Comité Jubileé "Armen Chidanian"» վերտառութիւնը կրող նամակաթուղթի մը վրայ եւ իբրեւ թղթակցութեան հասցէ հեղինակը նշած է՝ Վասիլէվսքի No 11, Վառնա:

[43] Կոստան Զարեան (1885-1969), բանաստեղծ եւ արձակագիր, որ սերունդներու յիշողութեան մէջ կը մնայ յատկապէս իր խնդրայարոյց *Նաւը Լերան Վրայ* վէպին ողիսականով:

[44] Այդ մասին տե՛ս նաեւ՝ այս հատորին մէջ տեղ գտած Վարդան Մատթէոսեանի հրապարակումը:

[45] *Անահիտ*, Արշակ Չօպանեանի հիմնած ամսաթերթը, որ շուրջ երկու տասնամեակի դադարէ ետք, 1929ին վերստին յայտնուած էր ընթերցողներուն:

[46] Մալէգեան նամակին առաջին էջի վերի ձախ անկիւնին ունի հետեւեալ գրանցումը. *«Դժուար կ՚ըլլայ նոր նպաստ մը կարգադրել, նախ որ ինք չէ դիմած, յետոյ արդէն անգամ մը ստացած է նպաստ?»*:

[47] Խայտառակ (թրք.):

[48] Մինաս Չերազ (1852-1929), բանաստեղծ եւ հասարակական ու մշակութային գործիչ, որ 1912ին գործակցեր է Պօղոս Նուպարի հետ իբրեւ անդամ 1912ին կեանքի կոչուած Ազգային Պատուիրակութեան եւ 1914ին վերջնականապէս հաստատուեր է Փարիզ:

[49] Շիրվանզադէ կամ Ալեքսանդր Մովսիսեան (1858-1935), արձակագիր եւ թատերագիր, որուն ՀՄՕՅն յատկացում կատարած պէտք է ըլլայ անոր հերթական անգամ Փարիզ բնակած շրջանին (1919-1926):

[50] Զապէլ Եսայեան (1878-1943), խիզախ գրագիտուհի, որ 1933ին պիտի երթար հաստատուիլ Երեւան՝ ընդառաջելով Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան հրաւէրին:

[51] Հայկ Պէրպէրեան (1887-1978), բանասէր, հրատարակիչ խմբագիր *Revue des Études Arméniennes* հանդէսին: Վարած է Հայ Ազգային Պատուիրակութեան քարտուղարի պաշտօնն ու մօտէն գործակցած Պօղոս Նուպարի եւ ՀԲԸՄի ղեկավար մարմիններուն հետ:

[52] Նախադէպ (ֆր.):

[53] Վահան Մալէգեան այս նամակին վերի աջ անկիւնին արձանագրած է. *«Մտաւորականներու հիմնադրամէն 600 ֆր. կը ղրկէք Կոստան Զարեանի Չօպանեանի միջոցաւ»*:

[54] Հայ պատմագրութեան մէջ իբրեւ կեղծ յորջորջուած Օսմանեան [երկրորդ] սահմանադրութեան հռչակումը կատարուած է 24 Յուլիս 1908ին:

[55] Վարդուհի եւ Մաքրուհի Թաշճեան քոյրերը իրենց անհատական միջոցներով Գահիրէի մէջ հիմնած են երկսեռ կրթարանը, որ գործած է 1917էն մինչեւ 1937:

[56] Ստորագրութիւնը կը յայտնէ երկու բան: Նամակը գրուած է օգնող անձի մը ձեռագրով, որ տարբեր է ստորագրողին ձեռագրէն, իսկ ստորագրութիւնը կատարուած է ակնյայտ ճիգով, պարզելով ենթակային տեսողութեան իրապէ՛ս խանգարուած ըլլալը:

[57] Ակնարկութիւնը վերը բերուած թիւ 15 նամակին:
[58] Գրիգոր Սինապեան կը վարէր ՀԲԸՄի Կեդրոնական Վարչական Ժողովի ատենադպիրի պաշտօնը:
[59] Եռանդովդ (ֆր.):
[60] Գեղամ Տէր Կարապետեան (1866-1919), ծանօթ իբրեւ Մշոյ Գեղամ, զբաղած է ուսուցչութեամբ, յեղափոխական գործունէութեամբ եւ գաւառի կեանքը պատկերող գրականութեամբ:
[61] Գեղամ Բարսեղեան (1883-1915), որ նախորդին նման ունի գաւառական կեանքը պատկերող գրական փորձեր, եղած է Պոլսոյ *Ազատամարտ* օրաթերթի օգնական խմբագիր եւ *Մեհեան* գրական պարբերաթերթի խմբագրական կազմի անդամ:
[62] Արփիար Արփիարեան (1851-1908), ի տարբերութիւն յիշեալ գրողներէն ոմանց, զոհ գացած էր ոչ թէ Ցեղասպանութեան, այլ՝ «եղբայրասպան» մահափորձի: Իր հրապարակագրական էջերով ան ջատագոված է հայկական ընդհանուր միութեան մը ստեղծման գաղափարը եւ կը նկատուի հոգեւոր հայրերէն մին ՀԲԸՄի:
[63] Գրիգոր Զօհրապ (1861-1915): Արեւմտահայ արձակի ինքնատիպ վարպետ, խմբագիր, հիմնադիր *Մասիս* գրական շաբաթաթերթի եւ 1908ին՝ Օսմանեան երկրորդ սահմանադրութեան հռչակումէն ետք՝ երեսփոխան Օսմանեան խորհրդարանի:
[64] Տիգրան Չէօկիւրեան (1884-1915), արձակագիր, համահրատարակիչ *Ոստան* գրական հանդէսին եւ ուսուցիչ:
[65] Օհան Կարօ կամ Յովհաննէս Կարապետեան (1890-1933), ինչպէս իր մահուան թուականէն կը տեսնուի, նահատակ գրող մը չէր, բայց հաւանաբար առանձին հատորով մը իր տեղը գրաւած է հրատարակուած գործերու տուեալ շարքին մէջ Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ ընկերակցութեան անդամակցած ըլլալուն հանգամանքով:
[66] Երուանդ Օտեան (1869-1926) երգիծագիրը նահատակ գրող մը չէր, բայց իր ժողովուրդի զաւակներուն նահատակութիւնն ու սփիւռքացումը ամէնօրեայ ներկայութիւն մը դարձած էին իր հրապարակագրական թէ վիպագրական էջերուն մէջ ա-հաւոր Ցեղասպանութենէն ետք:
[67] Երուանդ Սրմաքէշխանլեան կամ Երուխան (1870-1915) հայ գրականութեան տրուած է անոր գլուխ-գործոցներէն *Ամիրային Աղջիկը* վէպը: Զբաղած է ուսուցչութեամբ եւ խմբագրութեամբ:
[68] Արտաշէս Յարութիւնեան (1873-1915), բանաստեղծ եւ գրադատ:
[69] Ռուբէն Սեւակ (1885-1915): Մասնագիտութեամբ բժիշկ Ռուբէն Չիլինկիրեան կամ Սեւակ հայ գրականութեան տուած է չափածոյ եւ արձակ գողտրիկ էջեր:
[70] Տիրան Չրաքեան կամ Ինտրա (1875-1921) հանճարեղ արձակագիրն ու բանաստեղծը կենդանի նահատակներէն մին կարելի է նկատել Ցեղասպանութեան՝ իր մտային խանգարման բերումով, ինչպէս էր պարագան հայ երգի եւ երաժշտութեան հանճարին՝ Կոմիտասի:
[71] *Մալէզեան այս նամակին ի պատասխան, 5 Հոկտեմբերին, ի միջի այլոց կը յայտնէ.* «... մեր գնահատումը համեստ մասնակցութեամբ մը արտայայտելու բաղձանքով, ներփակ կը դրկենք 500 ֆրանքի չէք մը, խնդրելով որ ցարդ հրատարակուած գիրքերէն համարժէք քանակութեամբ մեզի տրամադրէք Միութեանս հաստատութեանց համար»:
25 Հոկտեմբեր թուակիր նամակով մը Մ. Պարսամեան կը յայտնէ թէ ստացուած 500 ֆրանքին փոխարէն ՀԲԸՄի պիտի տրամադրուի 36 հատոր գիրք (երեքական հատ հրատարակեալ հատորներէն եւ երեքական օրինակ «Հետգհետէ լոյս տեսնելիք հատորներէն», ընդհանուր «750 ֆրանք արժէքով»): Կցեալ ցուցակ մը կը պարզէ թէ հրատարակուած եւ հրատարակելի հատորներէն իւրաքանչիւրին համար որպէս փոխարժէք նշանակուած է 20 ֆրանք, բացի Գեղամ Տէր Կարապետեանին նուիրուած հատորէն, որուն փոխարժէքն է 30 ֆրանք:

Այս նամակին վրայ Մալէզեանի կատարած մակագրութիւնը կը յուշէ թէ ստացուած հատորներէն մէկական օրինակ պիտի տրամադրուի Փարիզի [Նուպարեան] Մատենադարանին, Նիկոսիոյ [Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան], Նուպարաշէնի Մատենադարանին։

13 Մարտ 1937 թուակիր եւ հազար չորս հարիւր ֆրանքի դիմաց տրուած ստացագիր մը՝ Մերուժան Պարսամեանի ստորագրութեամբ, կը ներկայացնէ հետեւեալ ցանկը, որուն ճակատին Մալէզեան արձանագրած է. «Երիտասարդաց ակումբներուն համար»:

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ	
1. ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ	20 օրինակ
ԱՐՁԱԿ ԷՋԵՐ ԵՒ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ	
2. ՀՐԱՆԴ (ՄԵԼՔՈՆ ԿԻՒՐՃԵԱՆ)	15
ՊԱՆԴՈՒԽՏԻ ԿԵԱՆՔԷՆ	
3. ԳԵՂԱՄ ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ	20
ՏԱՐՕՆԻ ԱՇԽԱՐՀ	
4. ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ	10
ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ	
5. ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ	30
ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ ԵՒ ՎԻՊԱԿՆԵՐ	
6. ԳՐԻԳՈՐ ՁՕՀՐԱՊ	30
ԾԱՆՕԹ ԴԷՄՔԵՐ, ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ	
7. ՏԻԳՐԱՆ ՉԷՕԿԻՒՐԵԱՆ	10
ՎԱՆՔԸ-ՀԵՐՈՍԸ	
8. ՕՀԱՆ ԿԱՐՕ	10
ԽՐՃԻԹՆԵՐԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ	
9. ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ	40
ԸՆԿԵՐ ՓԱՆՋՈՒՆԻ	
10. ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	15
ԱՐՁԱԿ ԷՋԵՐ ԵՒ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ	
	---
	200 7 ֆրք.էն ֆրանք 1400.-

[72] Մկրտիչ Պարսամեան (1886-1966), արձակագիր, գրադատ եւ խմբագիր, հիմնադիրներէն մին Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ ընկերակցութեան:

[73] Սիմոն Վրացեան (1882-1969), դաշնակցական գործիչ եւ խմբագիր, վերջին վարչապետ Հայաստանի (առաջին) Հանրապետութեան (1920):

[74] 10 Օգոստոս 1931ին Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը որոշում կայացուցած էր երկրին սահմանները բանալու արտասահմանի «աշխատաւոր հայերու» զանգուածային նոր ներգաղթի մը առջեւ, բայց Ֆրանսայէն ներգաղթել փափաքողներու առջեւ դուռները բաց յայտարարուած էին միայն 1935ին:

[75] Համաշխարհային գեղանկարչութեան եւ քանդակագործութեան մէջ ինքնուրոյն դպրոց մը հաստատած Երուանդ Քոչար (1899-1979) ներգաղթի շարժումէն օգտուելով Հայաստան պիտի հաստատուէր 1936ին: Տեղին է նշել թէ նամակին վրայ կը հանդիպինք հետեւեալ արձանագրութեան.

«Ընկարիչ Երուանդ Քոչար եւ կինը - պաշտպանեալ Մարիամ Նուպար պէյի մօրաքրոջ տիկին Գաբամաճեանին»: Նոյեմի Գաբամաճեան (մեռ. 1947ին) քոյրն էր Պօղոս Նուպարի:

[76] Համայնավար կուսակցական եւ պետական գործիչ Դանիէլ կամ Դանուշ Շահվերդեան (1882-1941) զանազան ներկայացուցչական պաշտօններ վարած է Խոր-

հրդային Հայաստանէն դուրս եւ եղած՝ հիմնական դերակատարներէն մին ներգաղթի կազմակերպման աշխատանքներուն:

77 Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէն ստեղծուած էր 1921 Սեպտեմբեր 18-23ին Երեւանի մէջ, պետական մտայղացումով, գլխաւորաբար արտասահմանի հայութենէն օժանդակութիւններ ապահովելով հայաստանաբնակ հայութեան նիւթական պայմաններուն բարելաւման եւ երկրաշինութեան նպաստելու նպատակով: Ան հետզհետէ ստանձնած էր նաեւ ներգաղթի կազմակերպման աշխատանքները համադրելու պարտականութիւնը: Անոր հիմնադիր անդամներուն մաս կը կազմէին գրող Յովհաննէս Թումանեանը, պատմաբան Լէօն, բառարանագիր Ստեփանոս Մալխասեանցը եւ ուրիշ ականաւոր դէմքեր: ՀՕԿի Կեդրոնական Վարչութեան առաջին նախագահն էր Խորհրդային Հայաստանի Երկրագործութեան Նախարար (Հոդժողկոմ) Արամայիս Երզնկեանը: Կազմակերպութիւնը շուտով պիտի դառնար նաեւ համայնավար գաղափարախօսութիւնը հայկական գաղութներու մէջ տարածող գործիք: Ընթացք մը, որ պիտի առաջնորդէր արտասահմանի զանազան երկիրներու իշխանութիւններուն մօտ գաղթահայութեան շահերու վտանգման եւ հայկական կազմակերպութիւններու միջեւ այլապէս անհարկի պայքարներու:

78 Նկատի ունի Հայաստանի Ժողկոմխորհի Նախագահ Սահակ Տէր-Գաբրիէլեանը (1886-1937) եւ 1935ին անոր յաջորդած Աբրահամ Գուլոյեանը (1898-1938):

79 Նուպարաշէնը, զոր խորհրդային իշխանութիւնները պիտի վերանուանէին Սովետաշէն, սկզբնապէս կը նպատակադրէր Հայաստանի մէջ աւանի մը կառուցումով հնարաւոր դարձնել տասնեակ հազարաւոր գաղթական հայերու ներգաղթը հայրենիք: Ծրագիրը պաշտօնապէս առաջարկուած էր ՀԲԸՄի 14րդ տարեկան Ընդհանուր Ժողովին մէջ, գումարուած Ֆիլատելֆիա, ԱՄՆ, եւ զանազան ձգձգումներէ ետք, Հայաստանի իշխանութիւնները 1930ի Մայիսին վերջապէս հաւանած էին որ ձեռնարկուի անոր իրականացման:

80 Վահէ Հայկի աշխատասիրութեամբ հրատարակուած *Խարբերդ եւ Անոր Ոսկեղէն Դաշտը* մեծահատոր յուշամատեանին մէջ (Նիւ Եորք, 1959), Թլկատին գիւղը ներկայացուած է նաեւ Խոյլու եւ ոչ թէ Խուլու անունով (էջ 791):

81 Վերը յիշուած հատորը կը յիշատակէ Մէօրբէ կամ Մէօրփէ գիւղը եւ ոչ թէ Մէօրփէ (էջ 943): Մեքենագրական վրէպի արդիւնք է «Մէօրփէ»ն:

82 Ցեղասպանութենէն փրկուած տարագիր հայութեան մասնիկները հետզհետէ հիմնեցին իրենց հայրենի բնակավայրերուն անունով հայրենակցական միութիւններ, օգնութեան հասնելու կարօտեալ հայրենակիցներու եւ վառ պահելու հաւատքը հայրենի հող վերադարձի: Այդ հայրենակցականներէն գէթ յիշեալները իրենց հանգանակած գումարները յանձնեցին ՀԲԸՄի, Նուպարաշէն աւանին մէջ իրենց բնակավայրերուն անունով թաղամասեր ունենալու համար:

83 Աթէնքաբնակ բժիշկ Տիգրան Էնֆիէճեան եղած է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ակնառու դէմքերէն մին:

84 Իր մարդասիրական աշխատանքներով Խաղաղութեան Նոպէլեան Մրցանակին արժանացած Ֆրիտիոֆ Նանսէնի անունը կրող Գաղթականներու Միջազգային Գրասենեակը 1930ի աշնան Ազգերու Լիկային կողմէ լիազօրութիւն ստացած ըլլալով, իր աշխատանքներուն պաշտօնապէս լծուած է 1 Ապրիլ 1931ին, կեդրոնատեղի ունենալով Ժընեւը: Խորքին մէջ, այս գրասենեակը, իր նոր անուանումով, կու գար շարունակել Նանսէնի գլխաւորութեամբ եւ Ազգերու Լիկային հովանաւորութեամբ նախապէս գործող Գաղթականներու Բարձր Քոմիսէրութեան աշխատանքները, որոնց կարեւոր դաշտերէն մին էր Հայաստանը:

85 Մելքոնեանի յիշեալ աշխատութեան մէջ (էջ 221) այս բառը մեքենագրական սխալի հետեւանքով վերարտադրուած է իբրեւ *«արձանագրութիւններու»*:

[86] Արսէն Եսայեան (1898-1938), համայնավար կուսակցական եւ պետական գործիչ, որ իր վարած կարգ մը կարեւոր պաշտօններու շարքին, իր մահէն քիչ առաջ կոչուած էր ՀՕԿի Նախագահի պաշտօնին:

[87] Մելքոնեանի յիշեալ աշխատութեան մէջ (էջ 222), դարձեալ մեքենագրական վրէպով մը, վերարտադրեալ բնագրէն դուրս մնացած են այս էական բայը եւ, քանի մը բառ անդին, *«ցոյց մը ընելու համար Հ.Բ.Ը.Միութեան դէմ»*, բառախումբը:

[88] Ակնարկութիւն այն հայրենակցական միութիւններուն, որոնք իրենց սկզբնական ծրագրերն ընդարձակելով, ներգաղթի շարժումէն ետք ընդգրկած էին նաեւ Հայաստանի վերաշինութիւնը իբրեւ ծրագրային կամ նպատակային կէտ, առաւելապէս լծուելով կորսուած արեւմտահայկական քաղաքներու եւ աւաններու անունով Հայաստանի մէջ նոր աւաններ հաստատելու աշխատանքին:

[88] Ֆրանսական մանրադրամ:

PAGES FROM THE AGBU CHRONOLOGY
(Summary)

VATCHE GHAZARIAN
mayrenipublishing@comcast.net

In 2006 the Armenian General Benevolent Union celebrated its 100th anniversary. Though some books were published on the occasion and the history of the AGBU was written, there is a lot to be done to unearth the full picture of AGBU contribution and input both to the Diaspora and to the Armenian state.

By publishing twenty-six letters, Vatche Ghazarian brings to the limelight some aspects of the second and third decades of AGBU history.

Due to the dire conditions of the Armenian refugees and Genocide survivors, alongside international philanthropic organizations, AGBU embarked on a project to address their social, hygienic and cultural needs.

In 1925 AGBU initiated a support project for the needy remaining Armenian intellectuals who had survived the massacres during the Genocide. The project intended to extend yearly financial allocations both to the families of the massacred intellectuals and to other intellectuals who were facing financial hardships in their newly adopted countries.

Along with the sixteen letters that shed light on this project, Ghazarian publishes two letters addressed to the AGBU and written by a literary group called "friends of martyred authors". The group, established in 1925, aimed at publishing the literary works of the massacred authors as a way of disseminating awareness and preserving Armenian heritage among the forthcoming generations. These letters asked for financial support from AGBU to maintain the aims and objectives of the group, and the response was positive.

The third bunch of letters deals with repatriation. AGBU was financially involved in the repatriation project that was initiated by the Soviet Armenian authorities. Ghazarian publishes seven letters which shed light on some aspects of the ins and outs of the process including the organization of repatriation, registration of names of families to be repatriated, donations collected, the not-so-smooth cooperation of the representative of the Soviet Armenian authorities with the AGBU officers, and the extensive collaboration of the Soviet Armenian representative with the *Hayasdani Oknutian Gomide* (Armenia Aid Committee) activists.